

Kwartaalblad van het Europese programma LEADER II

LEADER II

magazine

LEADER magazine [mai-juin-juillet 1998] - chaussée St-Pierre 260, B-1040 Bruxelles - Bureau de dépôt Bruxelles X

Lente 98 nr. 17

**De rijkdom
van het erfgoed**

Ierland

Friesland

Barbagia-Baronie

LEADER II

in actie

Land: Spanje
Verwezenlijkte actie: molen-ecomuseum
Kosten: 382 000 ECU
EU: 125 000 ECU
Andere overheidsfondsen: 178 400 ECU
Privé: 78 600 ECU

“Het ecomuseum van San Roman werd geopend in 1995 en is gewijd aan het traditionele plattelandleven en aan het gebruik van water als energiebron. De renovatie van deze watermolen hield een architectonische vernieuwing in: door een doorzichtige vloer ziet men de werking van de oude molenstenen, die in perfecte staat zijn. De molen is tevens een vertrekpunt voor trektochten per paard en per fiets door de Sierra de los Cameros. Daarom werden in een verdieping van het gebouw zes kamers voor toeristen ingericht. De diverse culturele manifestaties (concerten, tentoonstellingen, conferenties) en sportieve bijeenkomsten die het hele jaar door worden georganiseerd, zorgen voor de nodige animatie ter plaatse.”

Gil Esteban Gordon,
LEADER-verantwoordelijke

Land: Finland
Verwezenlijkte actie: “het vissersdorp”
Kosten: 85 885 ECU
EU: 25 404 ECU
Andere overheidsfondsen: 25 404 ECU
Privé: 35 077 ECU

“Deze actie vindt plaats in het kader van een geïntegreerd ontwikkelingsplan voor Lango, een zeer typisch dorp dat zich uitstrekt over verschillende eilanden die betrekkelijk ver van elkaar verwijderd zijn. Het project behelst enerzijds het opknappen van de oude havengebouwen en anderzijds het inrichten van een visplaats op een ander eiland van het dorp. Er werd ook een systeem van veerboten tussen de twee eilanden ingelegd om het toerisme en de recreatie te stimuleren. Het initiatief wordt begeleid door technische, boekhoudkundige en computeropleidingen voor de betrokkenen uit de toeristische sector en de lokale ondernemers.”

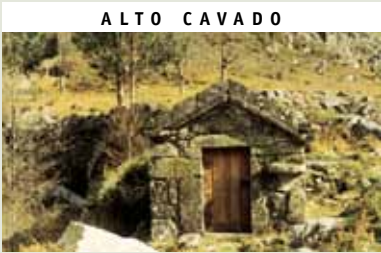
Fritz-Olle Slotte,
projecthoofd

Land: Ierland
Verwezenlijkte actie: “Forum voor lokale festivals”
Kosten: 64 072 ECU
EU: 22 661 ECU
Andere overheidsfondsen: 11 411 ECU
Privé: 30 000 ECU

“Onze LAG kreeg zoveel aanvragen voor medefinanciering van LEADER van de organisatoren van lokale evenementen, dat we besloten een “Forum voor lokale festivals” op te richten, zodat we onze steun aan de organisatie van volksfeesten en andere culturele manifestaties beter konden structureren. Het Forum coördineert de financiële en technische steun aan projecten, draagt bij tot de promotie en moedigt de deelnemende organisatoren aan om hun ideeën en kennis te delen om de programmatie meer consistentie en kwaliteit te geven.”

Anton Barrett,
LEADER-coördinator

Land: Portugal
Verwezenlijkte actie: restauratie van het landbouwerfgoed
Kosten: 264 340 ECU
EU en andere overheidsfondsen: 171 821 ECU
Privé: 92 519 ECU

“Ons gebied bevat een groot aantal gebouwen van cultureel en etnografisch belang: schuren, opslagruimtes, droogplaatsen en andere getuigen van de traditionele landbouwactiviteiten. De steun van LEADER aan de heropbouw van dit erfgoed betekent een herwaardering van de lokale identiteit, creëert een gevoel van trots en verhoogt de aantrekkingskracht van onze streek aanzienlijk, en daar hebben zowel de bevolking als de bezoekers voordeel bij.”

José da Mota Alves,
voorzitter van de LEADER-groep

In 't kort...

Yves Champetier, *Directeur,*
Europees LEADER-Observatorium

In de schijnwerpers: Ierland..... 4

De economische, sociale en culturele dynamiek van Ierland zou dit nog zeer agrarische land moeten helpen de dreigingen aan de meest landelijke gebieden te overwinnen.

De rijkdom van het erfgoed: een troef voor de lokale ontwikkeling 7

Michael Dower legt met voorbeelden uit waarom de herwaardering van het erfgoed een onmisbaar onderdeel van het lokale ontwikkelingsproces is. Drie getuigenissen van LEADER-verantwoordelijken.

De herwaardering van het erfgoed in Friesland (Nederland): dat platte land van ons 16

Friesland start met nieuwe activiteiten om zich te verzekeren van een bloeiende toekomst. De eigenheid en het rijke erfgoed van deze streek en de nabijheid van de grote stedelijke centra bieden grote mogelijkheden voor de ontwikkeling van het cultuurtoerisme.

Het erfgoed in het hart van de ontwikkeling van Barbagia-Barbonie (Sardinië, Italië): de herovering van het binnenland..... 20

De ontwikkeling van het toerisme aan de kusten zorgt voor een leegloop van het binnenland van Sardinië. De herwaardering van het natuurlijke, culturele en historische erfgoed van het binnenland zou kunnen bijdragen tot de omkering van deze tendens, door vakantiehouders naar het achterland te trekken en door de kust te voorzien van lokale kwaliteitsproducten.

De LEADER-benadering is een langetermijnproces, omdat elk gebied op basis van zijn specifieke bronnen zijn toekomst moet uitbouwen. Zoals commissielid Fischler tijdens het LEADER Colloquium van afgelopen november al aankondigde, tonen de recente presentatie van de voorstellen van de Commissie over het toekomstige Europese beleid inzake plattelandsontwikkeling en het nieuwe Communautaire Initiatief, dat de Europese steun in de komende jaren geen verstek zal laten gaan.

Het thema van het "erfgoed", dat in dit nummer behandeld wordt, staat in het centrum van dit langetermijninitiatief: of het nu natuurlijk of cultureel is, landschappelijk of architectonisch, historisch of artistiek, het rijke erfgoed van de Europese plattelandsgebieden is een bron die benut moet worden en in dienst van een nieuwe ontwikkeling gesteld moet worden. In sommige gebieden is het erfgoed zelfs "de" bron waarrond de herontwikkelingsstrategie en het scheppen van een nieuwe lokale identiteit zich kunnen manifesteren. Dit is bijvoorbeeld het geval in de "Zingende aarde" van Alentejo Centro (Portugal), het "Pays de Giono" in het zuiden van Frankrijk, de LAG "Don Quijote" in Castilla-La Mancha (Spanje), om er enkele op te noemen.

Veel LEADER-groepen hebben in hun programma voor plattelandsvernieuwing acties ten voordele van hun erfgoed opgenomen. Zo worden dorpen opgeknapt om de schoonheid van de architectuur te laten zien en de diensten aan de bevolking te verbeteren. Of verwaarloosde gebouwen worden gerestaureerd voor de overnachting van een nieuw soort toeristen die op zoek zijn naar authenticiteit of voor het ontvangen van vernieuwende activiteiten. Of traditionele feesten wordt nieuw leven ingeblazen of nieuwe feesten worden ingevoerd, ter ontspanning en om de banden tussen de bevolking aan te halen, maar ook om de vernieuwde identiteit te benadrukken en in de toekomst te projecteren.

Het artikel van Michael Dower, de getuigenissen van drie LEADER-verantwoordelijken uit Spanje, Frankrijk en Griekenland en de reportages die werden gemaakt in Friesland (Nederland) en Barbagia-Barbonie (Sardinië) laten zien hoe de plattelandsgebieden in moeilijkheden hun verleden proberen te benutten om hun toekomst op te bouwen - en daar vaak in slagen. Ze vestigen de aandacht op de onmisbare en subtiele band tussen het erfgoed en de plaatselijke dynamiek, zodat de acties op dit gebied altijd uiteindelijk door en voor de lokale bevolking worden gevoerd en resulteren in nieuwe banen en nieuwe activiteiten.

Het erfgoed is tevens het thema van verscheidene samenwerkingsprojecten tussen gebieden. Zo hebben vier LEADER-groepen zich verenigd rond de benutting van een weg naar Santiago de Compostela; twee lokale actiegroepen uit Ierland en Schotland die op hun gebieden een "zusterabdij" hebben, besloten samen te gaan werken; verscheidene LAG's rond het Middellandse Zeegebied willen samenwerken om de plaatsen van het oude "Groot-Griekenland" te verbinden, enz.

Ten slotte kan de benutting van het erfgoed ook een aanleiding voor solidariteit tussen gebieden zijn. Zo vragen de LEADER-groepen van Umbria en Marche in Italië op dit moment onze solidariteit. Deze twee gebieden zijn in de herfst van 1997 getroffen door een reeks aardbevingen die niet alleen de bevolking in ontreddering en onzekerheid heeft achtergelaten, maar ook het culturele erfgoed ernstige schade heeft toegebracht en enkele uitrustingen die met deelname van LEADER waren gebouwd, heeft verwoest. Met de steun van Dario Fo, winnaar van de Nobelprijs voor de literatuur, nodigen de getroffen groepen uit deze gebieden alle leden van het LEADER-netwerk uit deel te nemen aan een solidariteitscampagne in elk van de gebieden die betrokken zijn bij het Initiatief (*).

Solidariteit, samenwerking, versterkte of vernieuwde identiteit, nieuwe banen, nieuwe activiteiten, initiatieven op lange termijn, het thema van het erfgoed ligt in het centrum van de heropleving van de Europese plattelandsgebieden. <

(*) Zie de rubriek 'Het LEADER-netwerk', bladzijde 23.

De economische, sociale en culturele dynamiek van Ierland zou dit nog zeer agrarische land moeten helpen de dreigingen aan de meest landelijke gebieden te overwinnen.

Door zijn ligging in de Atlantische Oceaan tussen de 51e en 55e breedtegraad heeft dit "Eiland van Smaragd" de gunstige invloed van de Gulf Stream die zorgt voor een zacht klimaat en een lang groeiseizoen, gunstig voor de landbouw. De oceaandwinden brengen het gehele jaar regen mee: tot 2 000 mm/jaar in de berggebieden in het westen, 1 500 in de binnenlanden van het eiland en 750 aan de oostelijke kust.

De Republiek Ierland (Eire) beslaat ongeveer 83% van de oppervlakte van het eiland en is relatief dun bevolkt (3,6 miljoen inwoners, of 53 inw./km²), ondanks de aanwezigheid van enkele omvangrijke stedelijke centra: Dublin (915 000 inw.), Cork (174 000) en Limerick (75 000). De grond in het westen van het land is in het algemeen minder vruchtbaar en daardoor kent dit gedeelte sinds bijna 150 jaar een demografische teruggang (de ontvolking bedroeg 42% tussen 1891 en 1951) en een nog lagere bevolkingsdichtheid.

De landbouw overheerst

De landbouw is nog steeds een zeer belangrijke economische sector, hoewel die tegenwoordig slechts 10,6% van de beroepsbevolking tewerkstelt en slechts 10% van het BNP en 24% van de export in 1994 bedraagt. Weiland-

den vormen 90% van de bebouwde grond. De landbouwactiviteit wordt overheerst door runder- en schapenteelt (80% van de landbouwinkomsten). Melk en rundsvlees vormen samen al 71% van de Ierse landbouwproductie, maar de plantenteelt ontwikkelt en diversifieert zich. Het land kent eveneens een zeer concurrentiële varkenssector (1 100 000 stuks). De Ierse paardenfokkerij heeft een internationale reputatie.

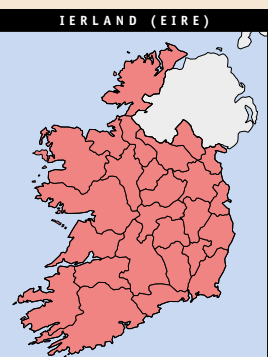
De meeste landbouwactiviteiten liggen kriskras door het land verspreid. Vaak bedrijft één boerderij de teelt van melk- en zoogkoeien, schapen en veevoeder tegelijk. In het westen van Ierland worden vooral dieren gefokt (runderen, schapen), terwijl ze eerder worden vetgemest op de hoogvlakten van het oosten, omdat de inkuiltechniek (die de klassieke hooioogst heeft vervangen) de technische omstandigheden van de veeteelt en de kwaliteit van de veestapel heeft verbeterd. De schapenteelt (6 000 000) vindt plaats in heel Ierland.

De productie van haver, tarwe en aardappelen vertoont een duidelijke achteruitgang, maar de productie van gerst en suikerbieten groeit. De gerstproductie (zuid-oosten van het eiland) is twaalf keer zo groot als sinds de Tweede Wereldoorlog. Rond Dublin is de teelt van groenten en hop in opmars. Op de centrale vlakten wordt intensief turf gestoken, gebruikt als brand- en meststof voor de tuinbouwsector.

De landbouw in Ierland is sinds de jaren zestig aanzienlijk gemoderniseerd. De toetreding van Ierland tot de Europese Gemeenschap in 1973 leidde tot een sterke groei. Sinds de instelling van quota's in de jaren tachtig vormt herbebossing een redelijk belangrijke nieuwe activiteit. Er zijn ongeveer 149 500 landbouwbedrijven, die zich gemiddeld over 22 hectare uitstrekken, hoewel tweederde een kleinere oppervlakte heeft dan 20 hectare. De boerderijen zijn veel kleiner in de graafschappen in het westen dan op de centrale laagvlakten.

"Keltische tijger"

Sinds de jaren zestig heeft het economische ontwikkelingsbeleid de industriële sector bevoorrecht. Met name de vestiging van buitenlandse bedrijven werd gestimuleerd door middel van financiële aanmoedigingen in functie van de regionale economische doelstellingen (bijvoorbeeld meer steun aan de vestiging van bedrijven in het westen van het land). Dit actieve industriebeleid werd tot de jaren

Doelstelling 1

Oppervlakte: 68 895 km²

Bodembenutting: Bossen: 5 890 km² • Landbouwgebied: 43 890 km²

Bevolking: 3 626 087 inwoners (1996)
-20 jaar: 36,18% • +60 jaar: 15,24%

Bevolkingsdichtheid: 53 inw./km² (EU: 115 inw./km²)

BBP/inwoner (1996): 14 515 ECU (EU: 18 074 ECU)

Werkloosheid (1996): 12,87% (EU: 10,9%)

Gebieden onder Structuurfondsen (1995-1999)
Doelstelling 1: 68 895 km²; 5,62 miljard ECU

Plattelandsgegevens (1996)

Plattelandsbevolking: 48% van totale bevolking (EU: 14%)

Landbouw, bosbouw en visvangst: 8,3% van het BBP

Gemiddelde bedrijfsgrootte: 22 ha (EU: 16,4 ha)

Toerisme: 5,5% van het BBP;
108 700 banen (8,3% van de beroepsbevolking)

tachtig gevoerd en heeft geleid tot een grote uitbreiding van sectoren als scheikunde, geneesmiddelen, telecommunicatie en spits technologie. Zo kende een nieuwe industrie een hoge vlucht: de productie van micro-elektronische onderdelen, die Ierland bij de vijf grootste producenten ter wereld heeft geplaatst. Ook het toerisme heeft zich sterk ontwikkeld (3 681 000 bezoekers in 1994) en is het onderwerp van een aandachtig beleid.

De Republiek Ierland is tegelijkertijd een Lidstaat en een regio van de Europese Unie. Hoewel ze volledig binnen Doelstelling 1 valt, kent ze een sterke economische groei in vergelijking met haar Europese partners. Het Ierse BBP is het laatste decennium met 3 tot 7% per jaar gestegen. Van nauwelijks 61,6% van het communautaire gemiddelde bij de toetreding van Ierland tot de EEG is het nu 80,3% van het gemiddelde BBP van het Europa van de Vijftien. Tegelijkertijd is de emigratie gevoelig gedaald en is de verstedelijking toegenomen. De “Keltische Tijger” zoals Ierland wordt genoemd, kent op dit moment een echte economische “boom”, maar niet het gehele land profiteert daarvan. De landbouwgebieden hebben nog steeds aanzienlijke problemen. De afname van de landbouw vereist een diversificatie op grote schaal van de landbouw economie, vooral in de gebieden die een continue bevolkingsafname kennen en in de noordwestelijke graafschappen waar de primaire sector nog steeds 70% van de beroepsbevolking tewerkstelt.

In het verleden heeft men met een belangrijke wetgeving gepoogd de situatie van de plattelandbewoners te verbeteren: toegang tot eigendom voor de meest bescheiden pachters, uitbreiding van te kleine landbouwbedrijven, verbetering van de infrastructuur (met name distributie van water en elektriciteit), aanmoediging van families uit de “overbevolkte” kuststreken om zich te vestigen op de centrale laagvlakte.

ONDANKS dit initiatief heeft de exodus van jongeren zich voortgezet en is er een grotere kloof ontstaan tussen het platteland, waar een bepaalde levenskwaliteit wordt bedreigd, en de stad (Dublin en Cork), waar de werkgelegenheid, de diensten en de publieke en particuliere beslissingscentra zich bevinden.

Omvorming van een oude molen tot bedrijvencentrum (LEADER-zone Wexford)

Een “natuurlijk” land, een jonge en goed opgeleide bevolking

Het “Groene Eire” heeft een sterk “natuurlijk” imago. Ierland is relatief dun bevolkt door zijn verlate industrialisering met moderne en “schone” bedrijven. Het goede natuurbewoud zorgt voor agro-alimentaire producten van hoge kwaliteit en biedt veel plaats voor vrijetijdsbesteding aan bewoners en bezoekers. Ierland heeft bovendien een rijk cultureel erfgoed en cultiveert een sterke identiteit.

41% van de bevolking is jonger dan 25 jaar en 24% jonger dan 15 jaar. De kwaliteit van het Ierse onderwijssysteem zorgt ervoor dat de jongeren in contact komen met nieuwe beroepen en levenswijzen. De plattelandsgebieden bieden mogelijkheden tot nieuwe beroepen, vooral in de nieuwe communicatietechnologie. Sinds enkele jaren is er tevens een verplaatsing van de openbare diensten en ontwikkelingsorganen naar het platteland te zien.

LEADER II: accent op lokale ontwikkeling en partnerschap

Het programma LEADER II is het vervolg van LEADER I, dat erg goed gewerkt heeft in de 16 betrokken Ierse gebieden tussen 1991 en 1994. Tegenwoordig zijn 34 lokale actiegroepen en 2 andere betrokken groeperingen actief in het kader van LEADER II in Ierland. De twee andere groeperingen zijn toerismeverenigingen (“Irish Country Holidays” en “Irish Farmhouse Holidays”), die gespecialiseerd zijn in de commercialisering van plattelandstoerisme. De gemiddelde bevolking van de Ierse LEADER-gebieden is 65 000 inwoners.

Noel Davern T.D., Staatssecretaris Landbouw en Voeding, verantwoordelijk voor Plattelandsontwikkeling

Vergeleken met de situatie in veel andere Europese landen is de Ierse economie in uitstekende gezondheid en de internationale pers heeft uw land de bijnaam "de Keltische tijger" gegeven. Maar profiteren de plattelandsgebieden van de economische "boom" die op dit moment in Ierland plaatsvindt?

De Ierse economie blijft een ongeëvenaarde groei kennen: 9% in 1997 en de schattingen voor 1998 liggen rond de 6%.

Over het algemeen profiteren de plattelandsgebieden van deze voorspoed. De landbouw- en voedingssector ontwikkelen zich goed en zelfs in de context van de economische boom vertegenwoordigen ze nog 14% van het BBP en de werkgelegenheid. Het lage inflatieniveau en de lage rente komen uiteraard ook ten goede aan iedereen en vormen een aanzienlijke stimulans voor investeringen.

Helaas heeft deze economische vooruitgang bepaalde regio's die ver van de stad liggen aan hun lot overgelaten. De industrieën zijn steeds meer geconcentreerd in stedelijke centra en de plattelandsgebieden worden geconfronteerd met twee uitdagingen, namelijk werkloosheid van lange duur en het behoud van een bepaald economische evenwicht in de plattelandsgebieden.

Wat zijn op dit moment de belangrijkste thema's en uitdagingen voor het Ierse platteland?

Zoals in andere regio's van de Europese Unie, is ook in Ierland de landbouw traditioneel de spil van de plattelandseconomie. Maar tijdens de laatste vijftig jaar is het aantal bedrijven en banen in de landbouw gevoelig gedaald. De Europese beleidsveranderingen en de internationale handelsakkoorden leggen nieuwe druk op de landbouw en verminderen de bijdrage van de landbouw aan de plattelandsgebieden.

De plattelandsgebieden hebben te lijden onder hun isolement en een gebrek aan concurrentievermogen, zodat het starten of zelfs het behoud van industriële activiteiten moeilijk wordt. Het is dus niet verwonderlijk dat veel van onze plattelandsgebieden een vermindering en veroudering van de bevolking kennen.

Aan de andere kant is milieubescherming terecht een belangrijke zorg en een grote uitdaging voor plattelandontwikkeling geworden. We moeten ervoor zorgen dat die op een duurzame manier benaderd wordt, zodat we niet onze bronnen uitputten en onze huidige behoeften verzadigen ten koste van het welzijn van toekomstige generaties.

LEADER II-verantwoordelijke van overheidswege:

Mr. Tony Burke

Rural Development Division

Department of Agriculture and Food

Agriculture House, Kildare Street, Dublin 2, Ireland.

Tel: +353 1 607 2000

Fax: +353 1 676 4555

Nationale dienst van het LEADER-netwerk:

LEADER II Irish National Networking (LINN) Service
c/o Mary Sweetman

Molyneux House, Bridge Street, IRL-Dublin 8.

Tel: +353 1 475 32 99

Fax: +353 1 475 20 44

E-mail: info@leaderii.ie – Web: www.leaderii.ie

Zoals al gold voor LEADER I, lijkt het Initiatief LEADER II bijzonder goed te werken in Ierland. Hoe verklaart u dat succes?

LEADER is er zonder enige twijfel in geslaagd onze plattelandsgebieden nieuw leven in te blazen. Dat succes, en het enthousiasme dat het programma heeft opgeroepen, is voornamelijk te danken aan de bottom-up-benadering van LEADER, waardoor de plattelandsbewoners direct kunnen deelnemen aan de ontwikkeling van hun gebied. De lokale bewoners kunnen zelf hun prioriteiten definiëren, deelnemen aan de concrete uitwerking van nieuwe ideeën en aan de realisering van projecten. LEADER heeft opnieuw vertrouwen gekweekt en de plattelandsbewoners opnieuw het gevoel gegeven dat ze hun eigen lot in handen hebben. LEADER heeft het gemeenschapsgevoel versterkt en de LAG's tonen veel dynamiek en betrokkenheid in hun opdracht. Het programma heeft in Ierland laten zien dat de plattelandsbevolking, als ze de mogelijkheid krijgt, meer dan graag op een betekenisvolle wijze bijdraagt tot haar eigen ontwikkeling.

De bottom-up-benadering van LEADER past perfect in de Ierse context. We zijn trots op onze lange traditie van vrijwilligers- en gemeenschapswerk. Ieren hebben altijd een grote bereidheid getoond om bij te dragen tot de verbetering van hun levensomstandigheden op sociaal, cultureel en economisch vlak. Het grote aanbod van vrijwilligers voor sociale dienstverlening aan achtergestelden of minderbedeelden en de formele en informele structuren die dit werk vergemakkelijken, maken deel uit van onze cultuur. De inspanning van vrijwilligers voor de lokale ontwikkeling is een andere sleutelfactor in het succes van LEADER in Ierland.

Heeft u specifieke verwachtingen over het toekomstige Communautaire Initiatief voor plattelandontwikkeling?

Ik verwelkom van ganser harte het voorstel van de Europese Commissie in Agenda 2000 om een nieuw Communautair Initiatief te lanceren ten voordele van de plattelandontwikkeling. Ik hoop dat dit in alle plattelandsgebieden van ons land kan opereren en gefundeerd zal zijn op de succesvolle bottom-up-benadering die LEADER tot nu toe heeft gebruikt. Het is van essentieel belang dat de overgang van LEADER II naar het nieuwe Initiatief geleidelijk gebeurt, zodat de energie en het enthousiasme die LEADER heeft gegenereerd niet verloren gaan. Ik zal de Europese Commissie zeker aanmoedigen haar voorstellen zo snel mogelijk naar voren te brengen – en het colloquium afgelopen november in Brussel, waarvoor ik commissielid Fischler van harte wil feliciteren, is daarin zeker van groot nut geweest – zodat er geen onderbreking is tussen LEADER II en de uitvoering van het nieuwe Initiatief. <

Een troef voor de lokale ontwikkeling: de rijkdom van het erfgoed

De toekomst van een plattelandsgebied kan afhankelijk zijn van het vermogen van dat gebied om de erfenissen uit het verleden op een goede manier te gebruiken. De benutting van het erfgoed is een onmisbaar onderdeel van het lokaal ontwikkelingsproces.

MICHAEL DOWER [*]

Het Europese platteland heeft het geluk te beschikken over een uitermate rijk en gevarieerd natuurlijk en cultureel erfgoed. Het spectrum dat dit erfgoed bestrijkt, is bijzonder breed: wilde fauna en flora, natuurlijke of juist door de mens geschapen landschappen, dorpen en gehuchten die verschillende historische en architectonische kenmerken laten zien, in de vorm van gebouwen, bruggen, windmolens of stapelmuren, evenals een hele verzameling elementen die onder de naam “klein erfgoed” worden gegroepeerd (wasplaatsen, kruisbeelden, enz.). Dit natuur- en bouwerfgoed wordt aangevuld door alles wat de geschiedenis heeft overgeleverd, de immateriële dimensie van cultuur: taal en gewoontes, folklore, muzi-

kale en artistieke tradities, dans, streekproducten, culinaire specialiteiten, en niet te vergeten ambachten, vakmanschap en traditionele kennis.

[*] **Michael Dower** is secretaris-generaal van ECOVAST (European Council for the Village and Small Town), een Europees netwerk voor de bescherming van het erfgoed, en gastdocent van het Cheltenham & Gloucester College (Engeland, Verenigd Koninkrijk), waar hij les geeft over de ruimtelijke ordening van het platteland.

De hopdroogplaatsen maken deel uit van het kleine patrimonium van Karinthië (Oostenrijk)

Deze diversiteit is tevens streekgebonden: elk “land” heeft zijn eigen karakter, een “ziel” waar de bewoners vaak hun trots uit putten en die bezoekers van buitenaf aantrekt. De mensen die zich inzetten voor de ontwikkeling van het gebied kunnen deze trots gebruiken voor het stimuleren van initiatieven die tot de opbouw van het erfgoed hebben geleid en die waarschijnlijk kunnen beantwoorden aan de huidige behoeftes. Het erfgoed is een bron die we moeten benutten. Aan de hand van enkele voorbeelden uit heel Europa en met name op het gebied van gebouwen zullen we laten zien hoe we dit erfgoed kunnen inzetten voor een duurzame lokale ontwikkeling.

Continuïteit

Oude gebouwen en monumenten zijn gebouwd om te beantwoorden aan de sociale, economische en culturele behoeftes van de generaties voor ons. Ze belichamen de ontwikkeling die in een bepaalde tijd werd verwezenlijkt en nagestreefd. Tevens vertegenwoordigen ze een belangrijk bezit en een inspiratiebron voor de mensen die tegenwoordig op hetzelfde terrein werkzaam zijn. Maar de trots op het erfgoed en de zin voor historische continuïteit zijn een recent fenomeen. Deze waarden werden niet altijd door de hele plattelandsbevolking gedeeld. Tijdens de jaren zestig waren de volgelingen van het “moderne” van toen niet echt geïnteresseerd in het behoud van traditionele kennis. In veel landen stond het verleden lange tijd gelijk met ontberingen, een gebrek aan comfort, het “harde leven”, een hele reeks van dingen die men door middel van de laatste technische vernieuwingen wou afwenden. Bijna overal in Europa ontstaan er zo duidelijke breuken in de tradities en de technieken, zodat voor de streek typische gebouwen worden verwaarloosd en specifieke

kenmerken in het landschap verdwijnen (heggen, stapelmuren, enz.). Maar al redelijk snel lokten de resulterende disharmonieën en dwalingen een reactie uit ten voordele van een in ere herstelling van het erfgoed, een herontdekking van de authenticiteit en een nieuw respect voor het verleden.

In bepaalde streken is de continuïteit in de traditie nooit doorbroken en wordt die ten volle ingezet voor de lokale ontwikkeling. In het centrum van Zweden, overheerst door uitgestrekte bossen, heeft hout altijd in het centrum van de economie en de bouwmethodes gestaan. De meeste huizen en openbare gebouwen worden nog steeds opgetrokken met balken en rondhout, maar in een gemoderniseerde vorm die tegemoet komt aan de strengste voorwaarden voor comfort. Naast de grote industriële zagerijen, die vooral gericht zijn op de export, zijn er ook kleinere bedrijven die het bouwhout op de traditionele manier bewerken. Door deze belangrijke afzetmarkt met een hoge toegevoegde waarde heeft de houtsector op lokaal gebied talrijke banen gecreëerd. De harmonieuze vereniging van traditionele bouw en moderniteit leidt vaak tot andere diensten: in Gysinge Bruk (Gäveleborgslän) is bijvoorbeeld in oude gebouwen een documentatie- en adviescentrum gevestigd, dat particulieren helpt bij de keuze van materialen en uitrustingen die de architectonische traditie respecteren. In Stora Kopparberg (Vaestsverige) produceert men nog steeds de beroemde rode verf “Falun” die in heel Zweden de landelijke gebouwen beschermt.

In Bretagne (Frankrijk) geeft de architectuur de voorkeur aan robuuste gebouwen met puntdakken. De deur- en raamlijsten zijn in graniet, het meubilair in eik of een andere harde houtsoort. Hoewel de huizen vaak veel groter zijn geworden, zijn graniet en eik nog steeds aanwezig en zorgen ze voor continuïteit in de traditie en werkgelegenheid voor steenhouwers, houthakkers, metselaars en meubelmakers. Het Peak National Park in het noorden van Engeland wordt verdeeld door kalksteenmuren die al eeuwenlang de weilanden afscheiden. De evolutie in de landbouwpraktijken heeft er de afgelopen decennia voor gezorgd dat de veetelers de muren afbraken en vervingen door onesthetische en minder duurzame scheidingen. Het beheer van het Park wilde dit karakteristieke element van het landschap beschermen en zorgde ervoor dat de staat premies uitloofde voor de restauratie en het behoud van de muren. Door deze actie werd de kwaliteit van het landschap beschermd en werden twintig voltijdse banen voor gespecialiseerde ambachtslieden gecreëerd.

Gerestaureerde muren van gedroogde steen (Peak District, Verenigd Koninkrijk)

Oude gebouwen, nieuwe roepingen

Elke samenleving ondergaat onvermijdelijk cycli van groei, achteruitgang of verschuiving. Tijdens periodes van economische groei worden nieuwe gebouwen voor een specifiek gebruik gebouwd. Tijdens een achteruitgang of een verschuiving krijgen de gebouwen een andere bestemming, staan ze gedeeltelijk leeg of worden ze gewoonweg verwaarloosd. Toch verdienen weinig gebouwen dit lot: meestal zijn ze een bezit dat kan worden benut voor de herdynamisering van de lokale economie. De economische achteruitgang van L'Isle-Crémieu, in Isère (Rhône-Alpes, Frankrijk), had geleid tot de verwaarlozing of leegstand van talrijke stenen huizen in het historische centrum. In de jaren tachtig werd een ambitieus ontwikkelingsplan opgezet met steun van het Nationaal bureau voor de verbetering van de woonomstandigheden (ANAH – Agence nationale pour l'amélioration de l'habitat). Dit bureau steunde een onderzoek ter inventarisatie van lege eigendommen die verhuurd zouden kunnen worden. Er werden ongeveer duizend gebouwen aangeduid. ANAH bood de eigenaars een bijdrage van vijftig procent in de kosten voor renovatie en het voldoen aan de huurnormen. Ook de gemeente leverde steun in de vorm van een premie voor het behoud van het historische karakter van bepaalde gebouwen.

Dertig jaar geleden heeft de Schotse afdeling van de National Trust, een Britse stichting voor het behoud van het erfgoed, een soortgelijk initiatief genomen door een fonds op te richten voor de bescherming van karakteristieke huizen in de havens aan de kust van Fife. De Trust kocht enkele huizen, renoveerde die en verkocht ze vervolgens onder de expliciete voorwaarde dat de nieuwe eigenaar de specifieke stijl van zijn huis zou respecteren. Dit initiatief leidde tot talrijke stimulerende acties door andere groepen in deze economisch zwakke streek.

Duitsland loopt over van de voorbeelden van oude gebouwen die een andere bestemming hebben gekregen. In Hessen zet de vereniging "Förderkreis Alte Kirchen" (Stichting Oude Kerken) zich in voor het herbenutten van niet langer gebruikte oude kerken, door ze in te richten als culturele centra, multifunctionele ruimtes, enz. In het hele land zijn duizenden oude, ongebruikte landbouwgebouwen verbouwd tot comfortabele woonhuizen, met respect voor de oorspronkelijke stijl. Ook daar geven allerlei verenigingen technische bijstand aan de eigenaars op het gebied van restauratie, verbouwing en onderhoud.

Waar men blijk geeft van verbeeldingskracht en vindingrijkheid, zijn die herbestemmingen vaak erg gevarieerd. Het ontwikkelingsbureau van Feldbach (Stiermarken, Oostenrijk) heeft zijn kamp opgeslagen in de bijgebou-

De "Erfgoedroutes"

De benutting van het erfgoed voor de bevolking en de lokale economie in het kader van een duurzaam toerisme wordt niet alleen in de landen van de Europese Unie belangrijk geacht. Het project "Erfgoedroutes" betreft twee plattelandsgebieden in Centraal- en Oost-Europa: Dolenjska/Bela in Slovenië en Dobrudza in Bulgarije.

De Erfgoedroutes werden opgezet en uitgewerkt door ECOVAST, Ecotourism Ltd en PRISMA en kregen financiële steun van het Directoraat-Generaal XXIII ("Ondernemingsbeleid, Handel, Toerisme en Sociale Economie") van de Europese Commissie en tevens van de regionale overheid van de twee betrokken proefgebieden.

Volgens de verantwoordelijken van het project is een "Erfgoedroute" een "regionaal netwerk van natuurlijke en culturele sites met een specifieke identiteit, die een toeristische bestemming voor een verblijf van een week kunnen vormen". In deze twee streken identificeerde het projectteam de sites die bezoekers zouden kunnen trekken. In goed overleg met de eigenaars en de bewoners werden alleen die plaatsen uitgekozen die over voldoende ontvangstcapaciteit beschikten.

Daarna werd een gedetailleerd marktonderzoek uitgevoerd om de types mogelijke klanten te leren kennen. Er werd een eerste schets van een mogelijke route uitgewerkt, waarna de bevolking en de lokale overheid werden geraadpleegd voor

de uitwerking en de definitieve goedkeuring van de Route. Dit initiatief mondde uit in de oprichting van lokale verenigingen ("Verenigingen voor Erfgoedroutes") van alle mensen die bij de Route waren betrokken. De projectverantwoordelijken staan deze verenigingen terzijde, vooral op het gebied van promotie, commercialisering en kwaliteitsnormen voor logies en toeristische attracties.

De Sloveense Route was klaar voor exploitatie voor de World Tourism Fair in Londen, in november 1996. De Bulgaarse Route werd tijdens de zomer van 1997 uitgewerkt en in de herfst van dit jaar in gebruik genomen. Verschillende reisorganisatoren hebben al belangstelling getoond voor deze twee bestemmingen.

Er werd een "Handleiding voor Erfgoedroutes" gepubliceerd met alle gegevens over het opzetten van dit project(*) en er namen ongeveer honderd mensen deel aan het seminarie dat in het kader van dit project in april 1997 in Slovenië werd georganiseerd. De deelnemers uit 22 landen vonden allen dat de formule van de Erfgoedroutes goede perspectieven voor de ontwikkeling van plattelandstoerisme bood, met name in Centraal- en Oost-Europa.

<

(*) "Manual on Heritage Trails". Verkrijgbaar in het Engels bij ECOVAST, c/o CCRU, Cheltenham & Gloucester College, Swindon Road, Cheltenham, GL50 4AZ, Engeland (UK). Tel: +44.1242.544.031 – Fax: +44.1242.543.273.

Opleiding houtsculptuur
(Serranía de Ronda, Spanje)

→ wen van het kasteel van Kornberg. In de gewelven van de burcht van Blaye, in het noorden van Bordeaux (Aquitaine, Frankrijk) worden de vergaderingen van de regionale wijnvereniging gehouden en zijn de kantoren van de Europese conferentie van wijnstrekten gevestigd. De bijgebouwen van het kasteel van Kilkenny in Ierland werden tijdens de jaren zestig verbouwd om onderdak te bieden aan het Irish Design Centre, een regeringsinitiatief dat gericht was op het stimuleren van ideeën en het onderzoek naar vernieuwende kwaliteitsproducten. Tegenwoordig worden in deze gebouwen de opleidingen in ambachtelijke technieken van het Ierse Crafts Council georganiseerd. De oude watermolen van Bovey Tracey in Engeland biedt onderdak aan de boetiek en de expositiegalerie van de Devon Guild of Craftsmen (het Ambachtsgilde van Devon). In Hope, Derbyshire, werden de traditionele landelijke gebouwen van het verval gered door de Peak Park Trust, die er een centrum voor telediensten en een reeks kleine ateliers in ondergebracht heeft. Naast de nodige kennis van techniek en architectuur kan de herbestemming van oude gebouwen ook enige vindrijkheid op financieel en juridisch gebied vereisen. In Totnes, in het zuidoosten van Engeland, stond een verzameling entrepots uit de negentiende eeuw leeg en op het punt van afbraak. Een groep inwoners richtte samen een vereniging op en slaagde erin de nodige fondsen te werven voor de aankoop van het terrein. Daarna richtte de vereniging een commerciële stichting op, met een eigen kapitaal van 250 000 ECU. Die stichting verhuurde de gebouwen en verkreeg nog een extra banklening van 250 000 ECU. Het totale bedrag (500 000 ECU) werd vervolgens geïnvesteerd in de eer-

ste restauratie- en verbouwingsfase. Daarna werden de verbouwde ruimtes onderverhuurd, zodat het aanvangsbedrag van 500 000 ECU vrijkwam voor een tweede verbouwingsfase. Nadat die voltooid was, werd hetzelfde systeem van onderverhuuring gebruikt om fondsen vrij te maken voor de laatste restauratiefase. Het geheel is nu klaar en wordt verhuurd als winkels, appartementen (12 woningen), kantoren en een restaurant. Al die activiteiten hebben meer dan 25 banen opgeleverd. De stichting heeft haar contract overgedragen aan een investeringsmaatschappij en kon zo haar leningen en het aandeel van de vennoten terugbetalen. De oorspronkelijke vereniging heeft haar activiteiten voortgezet en zet zich in voor andere renovatieprojecten.

Erfgoed en toerisme

Het toerisme neemt meestal een belangrijke plaats in in de programma's voor plattelandsontwikkeling (meer dan 42% van de investeringen in het kader van LEADER I was gewijd aan deze sector).

In bepaalde gevallen, zoals in Barbagia Baronie op Sardinië, het eiland La Palma in de Canarische Eilanden (zie de betreffende artikelen) en de Katharenstreek in Frankrijk probeert men een gedeelte van de bezoekers aan de toeristische steden of de kust naar de meer afgelegen plattelandsgebieden te trekken. Maar plattelands- en kusttoerisme verschillen sterk: de kust heeft de universele aantrekkingskracht van zee en strand, terwijl de bezoeker van het platteland gevoeliger zal zijn voor het karakter van de plaatsen, de bijzonderheid van de dingen die hij ontdekt, kortom, voor het lokale erfgoed.

In elke toeristische brochure van eender welk Europees plattelandsgebied neemt het erfgoed een centrale plaats in. De streek is altijd *"geworteld in de geschiedenis... begiftigd met een rijke fauna... pittoreske feesten en festivals... traditionele ambachten... unieke gastronomische producten..."*. Maar het is veel minder moeilijk dit soort dingen te beschrijven, dan concreet te bieden wat men aankondigt: de bezoeker moet het lokale en karakteristieke *daadwerkelijk* kunnen proeven, bezoeken, zien – en kopen. Dit gebeurt door een zorgvuldige en duurzame benutting van het erfgoed in het kader van de programma's voor geïntegreerde plattelandsontwikkeling, zoals LEADER.

Gelukkig is er op het Oude Continent geen gebrek aan toeristische plaatsen, infrastructuren of initiatieven die de bezoeker in direct contact brengen met het erfgoed, terwijl zijn bezoek dan weer bijdraagt tot het behoud en de ontwikkeling van de lokale economie.

Het toeristisch logies is een treffend voorbeeld. Door heel Europa kan men overnachten in historische of karakteristieke gebouwen in alle soorten of categorieën. De meest luxueuze zijn bepaalde Spaanse *paradores* en Portugese *posadas* die de bezoeker een kijkje bieden in het leven in kastelen, paleizen of heerlijkheden. De economische belangenvereniging "Het traditionele Europa", die in juni 1997 werd opgericht, heeft op het initiatief van de LEADER-groep **Vale do Lima** (Portugal) vijf nationale organisaties voor hoogstaande toeristische overnachtingen bij elkaar gebracht: "Chambres d'Amis Benelux", "Château Accueil" (Frankrijk), "The Hidden Ireland", "Wolsey Lodges" (Verenigd Koninkrijk) en "TURIHAB/Solares de Portugal". Dit consortium heeft tot doel het toeristi-

sche logies in oude, karakteristieke verblijven en het behoud van het historische erfgoed op Europees niveau te bevorderen.

De Landmark Trust in het Verenigd Koninkrijk biedt overnachtingen van hoge kwaliteit in een breed gamma gebouwen die van architectonisch belang zijn of een bepaalde originaliteit bezitten: de opbrengsten gaan naar het onderhoud van de gebouwen waar de lokale ambachtslui zorg voor dragen. Op het eiland Hydra in Griekenland is een oude sponsfabriek verbouwd en uitgebreid tot een hotel met een zeer speciaal karakter. Een groot gedeelte van de ongeveer 19 000 adressen van Gîtes de France bestaat uit verbouwde bijgebouwen van boerderijen of karakteristieke dorpswoningen. Hetzelfde geldt voor overnachtingen op de boerderij – een vakantiehuisje, bed & breakfast of een kamer – die worden aangeboden door Urlaub auf dem Bauernhof (“Vakantie op de boerderij” / Duitsland), Agriturismo (Italië), Privetur (Portugal), Irish Farm Holidays (Ierland) en andere netwerken elders in Europa.

Honderden jeugdherbergen zijn gevestigd in kastelen, landhuizen, molens, enz., zoals het Kasteel Westhove in Domburg aan de Nederlandse kust. In het Verenigd Koninkrijk kunnen wandelaars steeds vaker voor een bescheiden vergoeding kamperen in een schuur. Dit is een middel om de in onbruik geraakte gebouwen opnieuw leven in te blazen en de landbouwer extra inkomsten te bezorgen.

In een achtergesteld landelijk gebied kan het moeilijk zijn om de nodige fondsen te verzamelen om gebouwen te verbouwen en te laten voldoen aan de geldende normen. Daardoor lopen ze het gevaar te vervallen of te worden gekocht als tweede verblijf, waar de lokale economie niet altijd baat bij heeft. Dit is dus een mogelijk actieterrein voor de lokale ontwikkelingsbureaus.

In het historische dorpje Specchia (Puglia, Italië) heeft de LEADER-groep **Capo Santa Maria di Leuca** een afspraak gemaakt met de eigenaars van twaalf onbewoonde huizen in het centrum van het dorp. De LAG huurt deze huizen tien jaar, knapt ze op, voorziet ze van

al het moderne comfort en verhuurt ze vervolgens als toeristisch logies. De opbrengsten zijn voor de eigenaars, die aan het eind van het contract hun bezit terugkrijgen en kunnen kiezen of ze verder verhuren of niet meer. Bovendien is er een informatie- en toerismebureau opgericht, evenals een restaurant met een vijftigtal plaatsen dat het hele jaar open is. Een soortgelijk initiatief in Ambelakia (Thessalia, Griekenland) richt zich op het herbenutten van talloze vervallen of onbewoonde huizen in het dorp.

Het erfgoed is ook onderwerp van allerlei toeristische activiteiten. Maar te vaak bestaan die uit het klassieke bezoek aan een kasteel of een kerk, zonder animatie of specifieke benutting. Aan de andere kant zijn er toeristische initiatieven die het erfgoed voor alle mogelijke – en soms zelfs zeer twijfelachtige – doeleinden gebruiken, als het maar winst oplevert: zo wordt het oorspronkelijke erfgoed verraden en vertekend.

Tussen deze twee uitersten bestaan er gelukkig heel wat acties die karakteristieke gebouwen of andere overgeërfde rijkdommen beschermen en op een levendige en eerlijke manier presenteren en die banen en inkomsten voor de lokale bevolking opleveren. Hieronder vallen bijvoorbeeld de Franse ecomusea, de grote verscheidenheid van “country houses” en karakteristieke tuinen die de Britse National Trust beheert of heel specifiek het dorp Alberobello (Puglia, Italië) en zijn buitengewone verzameling van “trulli” aan de kegelvormige stenen daken.

De haven van Morwellham ligt aan de oevers van de Tamar, op ongeveer dertig kilometer van Plymouth, in het zuidwesten van Engeland. Ze is negenhonderd jaar geleden gesticht door de monniken van de abdij van Tavistock en diende eerst voor het vervoer van tin uit Dartmoor. Daarna kende ze een enorme groei door de ontdekking van een rijke kopermijn in de buurt. Na de uitputting van de ader, tegen 1900, raakte de haven steeds meer verwaarloosd. In de jaren zestig was ze praktisch verdwenen onder de modder en de vegetatie. De economie van de vallei was stilgevalen. In 1969

■ Rieten daken leggen vereist speciale vakkennis

■ *Omvorming van een oude maalderij tot een cultureel centrum (Kavala, Griekenland)*

→ ontfermde een lokale stichting zich over de haven met het doel de plaats te behouden en haar betekenis te onderzoeken, toerisme aan te trekken en opbrengsten voor het gebied te genereren. Sindsdien is er meer dan twee miljoen ECU uit particuliere, nationale en Europese bronnen (FEDER) besteed aan het behoud van de site en aan de ontvangst van ongeveer 100 000 bezoekers per jaar. Met een omzet van over 1 miljoen ECU heeft het geheel tegenwoordig twintig vaste medewerkers en vijftig seizoensmedewerkers in dienst.

Een van de grootste aantrekkingskrachten van het toerisme is zijn mobiliteit. Talrijke elementen van het erfgoed kunnen makkelijk worden geïntegreerd in toeristische routes of thematische trajecten. Bedevaarten, zoals die naar Santiago de Compostela in Spanje, maar ook stoomtreinen (vooral heel populair in het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en België), bevaarbare kanalen en waterwegen, die op hun manier de geschiedenis van allerlei streken vertellen, wijnroutes, enz. zijn goede manieren om de verschillende elementen van het erfgoed van de doorkruiste streken te verenigen (*zie het kader over de "Erfgoedroutes"*).

In Barenton, in het regionale natuurpark Normandie-Maine (Frankrijk), biedt een geheel van plattelandsgebouwen dat representatief is voor de regionale architectuur onderdak aan het "Maison de la Pomme et de la Poire". Daar wordt de vervaardiging van cider, calvados, poirée en andere dranken uitgelegd. Op de uitgestippelde routes kan men landbouwondernemingen bezoeken en, met behulp van een degustatie ter plekke, deze producten direct van het bedrijf kopen.

Erfgoed en ontwikkeling bundelen

Het erfgoed vormt als bron van een duurzame ontwikkeling een waarde op zich. Het vertegenwoordigt tegelijkertijd het collectieve geheugen van de bevolking en een potentiële bron voor de toekomst. Als de benutting van het erfgoed op een goede manier wordt uitgevoerd, gaat ze niet in tegen de vervulling van de bestaande behoeftes, zelfs integendeel.

Er is een steeds grotere consensus over het belang van het erfgoed, zelfs al is dat maar klein. Op dit moment ligt de uitdaging eerder in een betere integratie van het erfgoed en in de herwaardering en de benutting ervan in de lokale ontwikkelingsaanpak.

De verdedigers van het erfgoed en de mensen die zich inzetten voor de lokale ontwikkeling zijn dan ook partners. De ontwikkelingsprogramma's moeten de herwaardering van het erfgoed in hun benadering integreren, de mogelijke bedreigingen daarvan neutraliseren en het erfgoed zoveel mogelijk benutten. Omgekeerd moeten de verdedigers van het erfgoed rekening houden met de noden van de lokale ontwikkeling en alle gelegenheden tot samenwerking die zich voordoen aangrijpen.

De noodzakelijke fusie tussen een erfgoedbeleid en een "bottom-up"-benadering van lokale ontwikkeling staat in het centrum van programma's zoals LEADER. Die noodzaak is nog eens bevestigd in de "Verklaring van Cork" in november 1996 (*zie LEADER Magazine n°13*). Ze is tevens een van de belangrijkste uitdagingen van de "Strategie voor het Europese platteland" die in 1994 door ECOVAST werd gepubliceerd.

De ontwikkelingsbureaus zijn in een goede positie om de plattelandsbevolking bewust te maken van het lokale erfgoed en zijn nut. Zo omvat de actie die de groep **South Pembrokeshire** (Wales) in het kader van LEADER II heeft gevoerd cursussen in lokale geschiedenis, opleidingen in traditionele bouwtechnieken en het uitstippelen van een erfgoedroute door de dorpsgemeenschap die de bezoeker uitnodigt in de regio te verblijven en te consumeren. Op die manier deelt de lokale bevolking mee in de ontwikkeling van haar gebied en ontfermt ze zich zelf over het patrimonium dat ze heeft geërfd. <

“Bouwerfgoed, klein erfgoed, landschappen...”

Monique Le Clézio [LEADER Centre-Ouest Bretagne, Frankrijk]

Tijdens de creatie van de Franse departementen in 1810 werd Centraalwest-Bretagne (tegenwoordig 100 000 inwoners) opgedeeld in drie zones, die elk bij een verschillend departement werden gevoegd: Côtes d'Armor, Finistère en Morbihan. Deze administratieve scheiding leidde tot de marginalisering van een gebied dat historisch, geografisch en cultureel een homogeen geheel was. Verschillende malen, en opnieuw in 1990 tijdens de uitwerking van het LEADER I-programma, besloten de lokale betrokkenen hun streek nieuw leven in te blazen door haar troeven, met name haar sterke culturele identiteit, in te zetten.

Zo werden verschillende acties voor de herwaardering van de culturele identiteit opgenomen in het LEADER I-programma. Een van die acties had tot doel de promotie van de taal, de muziek en de traditionele dansen te versterken door de organisatie van evenementen: het “Fête de la Langue bretonne”, festivals van oude kunsten, enz.

Renovatie van het bouwerfgoed

De renovatie van het bouwerfgoed was het onderwerp van twee specifieke acties.

De eerste stond in direct verband met de ontwikkeling van het toerisme en was gericht op een verbetering van de dorpen. Want hoe kan men bezoekers en zelfs nieuwe bevolking aantrekken, zonder het imago van de dorpen te verbeteren? Waartoe dient het te investeren in logies, in recreatie-infrastructuren, in promotiecampagnes gericht op de kwaliteit van de ontvangst of de kwaliteit van het leven, als de dorpen zelf worden genegeerd? Om van de actie (die in totaal ongeveer 1 miljoen ECU kostte) een succes te maken, werden alleen gemeentes geselecteerd waarvan het initiatief correspondeerde met de doelstellingen en de criteria die de lokale actiegroep had goedgekeurd.

Die criteria kunnen als volgt worden samengevat:

- > kwaliteit van het bouwerfgoed en het religieuze erfgoed;
- > het dorp moet een toeristische aantrekkingskracht hebben doordat het op een interessante plaats ligt, met overnachtingen die zijn ontwikkeld op initiatief van particulieren of lokale groepen (vakantiedorpen, landelijke vakantiehuizen, gastkamers, enz.);
- > organisatie van een globaal ruimtelijke-ordeproject binnen lokale commissies van gemeenteraadsleden, lokale sociaal-economische betrokkenen en bevolking. Dit initiatief heeft geleid tot oplossingen op het gebied van leegstaand bouwerfgoed (aansporing tot het verhuren van woningen of het verplaatsen van commerciële activiteiten of dienstverlening aan de bevolking) en op het gebied van de verbetering van het imago (wegwerken van elektriciteitsdraden, gebruik van traditionele materialen, bewegwijzering in twee talen – in Centraalwest-Bretagne wordt Bretoens gesproken, versiering met bloemen van de dorpen). Er werden twaalf dorpen geselecteerd die voldeden aan alle criteria, waaronder het gehucht Spézet (zie foto) dat in de Montagnes Noires ligt. Een onlangs uitgevoerde studie heeft aangetoond dat de actie geslaagd is.

Ontwikkeling van het toerisme en behoud van het landschap

De tweede actie was breder en betrof klein, niet beschermd plattelandserfgoed (kruisbeelden, broodovens, fontein of wasplaatsen), dat werd gerenoveerd en in waarde hersteld.

Dit kleine erfgoed behoort tot het collectieve geheugen en maakt integraal deel uit van het landschap. De renovatie maakte het aanleggen van themapaden mogelijk. Zo doorkruist het “Sentier des Ardoisiers” van Cauroil in een lus van drie uur een gevarieerd landschap: loofbossen, blootliggende leisteenrotsen die over het meer van Guerlédan hangen. Door de renovatie van twee steenhouwersateliers kan de industriële geschiedenis van de plaats waar de leistenen werden ontgonnen, worden gevolgd.

De positieve effecten die deze actie van Centraalwest-Bretagne in het kader van LEADER I heeft gehad op de lokale dynamiek en ontwikkeling waren opvallend: het verenigingsleven is tot bloei gekomen en jonge gezinnen krijgen hulp bij hun komst naar de gerenoveerde dorpen. De financiering voor de periode 1995-1999 werd gereserveerd voor de herwaardering van dorpen in het kader van het Doelstelling 5b-programma van de Bretagne-streek, om deze ervaring uit te breiden naar het gehele in aanmerking komende gebied.

In het kader van LEADER II, dat hier in 1997 van start is gegaan, wordt de herwaardering van het erfgoed verdergezet door middel van activiteiten op het gebied van het gastronomische, natuurlijke en artistieke erfgoed (taal, muziek en dans). <

“Niet alleen de zon”

Francisco Dominguez [LEADER Isla de La Palma, Canarische Eilanden, Spanje]

In 1992 heeft onze lokale actiegroep een actie ondernomen om de 70 000 inwoners van het eiland La Palma bewust te maken van het plattelandstoerisme, dat toen nog nauwelijks bestond. 74 eigenaars van “casas palmeras” lieten zich overtuigen en vingen aan met de verbouwing van hun traditionele huizen tot een toeristisch logies.

In oktober van hetzelfde jaar werd de vereniging voor plattelandstoerisme “Isla Bonita” opgericht om alle personen die betrokken waren bij deze campagne te groeperen: eigenaars, gemeentes, verenigingen, enz. Er werden drie specialisten aangenomen om de activiteiten van de vereniging te stimuleren en te coördineren.

Externe technische bijstand, gefinancierd door LEADER I, maakte het mogelijk de te respecteren criteria voor de architectonische renovatie vast te leggen en de voortgang van de werken te verzekeren.

In november 1992 presenteerden drie gemeentes hun eerste renovatieproject (25 huizen, of 90 bedden). Op grond daarvan verkregen zij een cofinanciering door het toerismedirectoraat van de Canarische overheid in het kader van de programma's REGIS en LEADER. Er werd een studiereis georganiseerd naar Navarra, Aragon en Zuid-Frankrijk. Zo konden de eigenaars ter plaatse het functioneren van plattelandsovernachtingen en de “Gîtes de France” observeren. Daarna zette de LAG een opleidingsprogramma voor ontvangst en beheer van een toeristisch bedrijf op poten.

In 1993 verliet het gemeentebestuur van Puntanilla zijn “Casa Lujan”, een patriciërshuis uit de negentiende eeuw. Vlak daarna werden er een “bureau voor plattelandstoerisme”, een etnografisch museum en een centrum voor de promotie en de verkoop van traditionele ambachtelijke producten in ondergebracht.

Er werd tevens een label gecreëerd op basis van een handvest waarin een aantal regels betreffende de restauratie van gebouwen (2 800 000 ECU, waarvan 700 000 ECU in het kader van LEADER I) en het functioneren van

het logies werden opgenomen.

In januari 1994 werd een eerste gamma van plattelandsovernachtingen gepresenteerd tijdens FITUR, een internationale toerismebeurs in Madrid. In hetzelfde jaar werd een programma voor de signalisatie van de overnachtingsplaatsen uitgewerkt, gefinancierd door het programma FUTURES van het Spaanse ministerie voor Industrie, Handel en Toerisme.

In 1995 werden veertig vakantiehuisjes (164 bedden) verhuurd. Een impactstudie heeft aangetoond dat 17% van de 1 100 bezoekers die tijdens het eerste werksjaar werden ontvangen, afkomstig was uit Spanje, 24% van de andere Canarische Eilanden, 12% uit de streek van Madrid en de rest uit andere streken van Spanje en, in mindere mate, uit Nederland en Frankrijk.

Tijdens hetzelfde jaar werden de vakantiehuisjes voorgesteld op de FITUR en op de Internationale beurs voor het toerisme in Berlijn. Ook via Internet werd promotie gemaakt.

De toeristische recreatie wordt verzorgd door verschillende privéverenigingen, met name door “Ibakken” (milieu en recreatie; beheer van een jeugherberg met 48 bedden), “Aire libre” (een camping) en “Artetur” (ontdekking van het gebied en zijn inwoners; lokale ambachten).

Om de rechtstreekse commercialisering van het logies makkelijker te maken en de onafhankelijkheid van de eigenaars tegenover reisagentschappen en reisorganisatoren te verminderen, heeft de vereniging in 1996 een “Gids voor plattelandswoningen” gepubliceerd, waarin de zestig beschikbare huizen (298 bedden) worden beschreven. Tegelijkertijd heeft de vereniging Isla Bonita een reserveringscentrale op poten gezet, die kan functioneren door middel van een commissie van twaalf procent op elke verhuur die via die weg wordt verwezenlijkt. Door de renovatie en herbestemming van de traditionele plattelandswoningen tot toeristisch verblijf is het eiland La Palma nu iets anders dan een simpele “zonnige bestemming”. Een belangrijk gedeelte van het lokale architectonische erfgoed heeft een herwaardering ondergaan. De verenigingen die meewerken aan de campagne bieden werk aan 22 mensen, waarvan 12 in vaste, voltijdse dienst. <

“Een verhaal over windmolens”

Emmanouil Yalitis [LEADER Lassithi, Griekenland]

Sinds de vijftiende eeuw, toen de Venetiërs Kreta bezetten, is de windmolen het symbool van het plateau van Lassithi (hoogte 860m). Aangezien het kleinste bebouwbare perceeltje zijn eigen windmolen heeft, telt het gebied er al ongeveer 14 000, verspreid over 24km². Het zijn in feite kleine wiekjes die vooral dienen voor de irrigatie van aardappelbebouwingen, de specialiteit van het plateau.

Maar vanaf de jaren zeventig zorgden de uittocht van de jongeren en de verminderde aandacht voor de landbouw voor de aantasting van een integraal onderdeel van het lokale landschap: door een gebrek aan onderhoud verviel een steeds groter aantal van de leuke witte molentjes tot ruïnes.

Sommige lokale verantwoordelijken waren zich bewust van het gevaar van verdwijning van dit unieke erfgoed en overwogen een restauratie, zodat dit herkenbare symbool ingezet kon worden als een troef voor de geïntegreerde ontwikkeling van het plateau van Lassithi. Lokale verenigingen, landbouwcoöperaties, vrouwen-groeperingen en culturele verenigingen richtten samen een ontwikkelingsbureau op, dat lid werd van LEADER I. Daarna werd gestart met een lang bewustmakingsproces van de bevolking.

Toen het idee door een meerderheid van de bewoners was goedgekeurd, organiseerde de LAG een opleidingsprogramma: twintig personen, vooral jongeren, leerden de molens te bouwen en te restaureren met behulp van vaklui, vaak al oudere mannen die als enigen deze kennis nog hadden. De technische hogeschool van Athene verleende eveneens steun en elke deelnemer aan de cursus restaureerde een molen. Daarna werd een inventaris van de molens opgesteld en driehonderd molens werden geselecteerd voor de grootschalige restauratiecampagne, die tussen april en december 1995 liep. Zowel de jongeren die werden aangenomen om het werk uit te voeren, als de ambachtslieden en de lokale bedrijfjes die de materialen en de nodige stukken voor de herstelling van de molens produceerden hadden profijt van deze cam-

pagne.

De campagne kadert in een breder programma voor de herwaardering van het erfgoed, dat eveneens heeft geleid tot de opening van het Museum voor lokale tradities in 1995, de restauratie van een klooster tot Museum voor natuurlijke geschiedenis, het openen van restaurantjes en het inrichten van toeristische overnachtingen, enz.

Al deze acties waren erop gericht meer voordeel te halen uit het passagetoerisme, aangezien het plateau (op ongeveer veertig kilometer van de kust) elk jaar tussen 180 000 en 200 000 bezoekers trekt.

De restauratie van de molens betekende een investering van 279 583 ECU, waarvan 20 000 ECU voor de opleiding, 100 000 ECU voor salarissen en 159 583 ECU voor lokale materialen.

De economische situatie van dit moeilijk bereikbare plateau blijft zeer fragiel, maar de renovatie van de molens die het landschap verfraaien, de benutting van de traditionele lokale kennis en de gevoelige vergroting van de ontvangstcapaciteit dragen bij tot de consolidatie van de bestaande banen, zorgen zelfs voor nieuwe banen en hebben de lokale bevolking ervan overtuigd dat een toekomst mogelijk is in het gebied. <

De herwaardering van het erfgoed in Friesland (Nede

dat platte land van o

Na een lang exclusief – en intensief – landbouwverleden, is Friesland nu gestart met nieuwe activiteiten om zich te verzekeren van een bloeiende toekomst. De eigenheid en het rijke erfgoed van deze streek en de nabijheid van de grote stedelijke centra bieden grote mogelijkheden voor de ontwikkeling van het cultuurtoerisme.

erland):
ons

Het orkest speelt de laatste klanken. 71 acteurs en figuranten bezetten de enorme scène van vier verdiepingen die een Londense wijk uit de vorige eeuw moet voorstellen. De zevenhonderd toeschouwers geven een uitbundig applaus aan de amateur-toneelspelers van alle leeftijden die net op magnifieke wijze de musical “Oliver Twist” naar het boek van Dickens (1) hebben opgevoerd. Bevinden we ons in Soho? Op Broadway? Helemaal niet: gewoon in Jorwerd (240 inwoners), een klein Fries dorp dat al 44 jaar elke zomer een ambitieus spektakel in het Fries (2) organiseert. *“De 8 000 kaartjes voor de elf voorstellingen van dit jaar waren in een paar uur uitverkocht”,* zegt Jan Schotanus, die de tekst in het Fries heeft vertaald, trots.

“Het succes van Jorwerd heeft zich naar de hele streek verspreid en op dit moment hebben negen dorpen hun eigen zomertheater”, vertelt Pyt Vellinga, voorzitter van de culturele vereniging die het evenement beheert. *“Weet u”,* gaat hij verder, *“ik denk dat een spektakel van die omvang alleen kan werken in een grote metropool of, integendeel, in een dorp als dit waar het vrijwilligerswerk en de solidariteit van het platteland volop aanwezig zijn. Omgekeerd zorgt het opzetten van zo’n evenement ervoor dat de inwoners samengroeien en verrijkt het hun culturele en sociale leven.”*

Succesverhaal

Jorwerd is een van die dorpen die altijd geluk hebben. Een van die dorpen waar, en niemand weet waarom, het gekste project op alle fronten een succes wordt. In 1953 stortte de klokketoren van de kerk in, terwijl hij net gerestaureerd was na de oorlog. De dorpsbewoners gaan niet bij de pakken neerzitten en besluiten een spektakel te organiseren om de nodige fondsen voor een tweede restauratie te werven. De notaris, die midden in het dorp woont, stelt zijn grote tuin ter beschikking voor het evenement. Een bank draagt financieel bij aan het project. De hele bevolking doet mee. De campagne is een succes. Vanaf dat moment wordt ze elk jaar opnieuw gevoerd en elk jaar wordt ze groter: de productie van 1997 werkt bijna helemaal met eigen middelen en heeft 100 000 ECU gekost en 140 personen gemobiliseerd, waarvan het grootste gedeelte vrijwilligers.

En alsof dat succes nog niet genoeg is, heeft onlangs een Amsterdamse schrijver het dorp nationale bekendheid gegeven met zijn boek *“Hoe God uit Jorwerd verdween”* (3), een kroniek van het huidige plattelandsleven, die een onmiddellijk succes kende in heel Nederland. *“Mensen komen uit heel Nederland om Jorwerd te zien, zijn bekende klokketoren, zijn school, het huis van die of die persoon uit het boek...”,* zeggen Klaas Bijleveld en Sijbe Roosma, LEADER-verantwoordelijken voor de pro-

Historisch gebouw
omgevormd tot toeristische herberg

vincie Fryslân. En ze voegen eraan toe: *“Volgend jaar valt de vijftiende editie van het evenement samen met de honderdste geboortedag van de dichter Jan Jacob Slauerhoff, die hier zijn wortels heeft. Het toeval steekt ons een handje toe!”*

De weelderige architectuur en de culturele dynamiek van Jorwerd kunnen de grondige problemen die het gehele Friese platteland kent niet verdoezelen: de Friese landbouw was lange tijd een model van efficiëntie en productiviteit, maar nu ondervindt hij moeilijkheden, vooral door de bodemvervuiling, de melkquota en een stijgende concentratie van bedrijven. Al deze factoren hebben geleid tot een belangrijke uittocht van jongeren en een bepaalde achteruitgang van de dienstverlening. *“We moesten uit die situatie van monoactiviteit en de niet-landbouwsectoren ontwikkelen”,* vertelt Klaas Toering, voorzitter van het DBF (Dorp en Bedrijf Friesland), een netwerk dat de oprichting en de ontwikkeling van kleine bedrijven op het platteland steunt. *“We hebben drie mogelijkheden vastgesteld: lokale producten, recreatie en toerisme. Die zijn alle drie voor een groot deel afhankelijk van een benutting van het erfgoed, of dat nu cultuur, architectuur, gastronomie of zelfs het landschap is.”*

Cultuur en toerisme

Sinds ongeveer tien jaar heeft Friesland zich resoluut naar de ontwikkeling van het cultuurtoerisme gewend, met name gericht op het architectonisch erfgoed: achter die eindeloze rijen populieren en de schijnbare monotonie van de immense vlakke die eeuwenlang op de zee gewonnen is, verbergen zich kleine schatten – middeleeuwse kerken gebouwd op een terp, landhuizen en kasteelboerderijen die heelhuids uit de Gouden Eeuw van de Nederlanden zijn gekomen, dorpen met zo’n rijke allure dat het nederigste huis een privéhôtel lijkt...

— Sinds 1986 organiseert de provinciale overheid de uitverkiezing van het “Monument van de maand”, waarbij een aantal keer per jaar een bepaald aantal gebouwen of plaatsen gedurende minstens een maand in de schijnwerpers wordt gezet. Tegelijkertijd worden culturele evenementen georganiseerd, krijgen de lokale producten een uitverkoren plaats en wordt documentatie van hoge kwaliteit over de betreffende plaats op regionaal en/of nationaal niveau verspreid. Sinds de lancering van het programma zijn er al 78 “Monumenten van de maand” georganiseerd. Met het “Actieplan voor cultuur en toerisme” dat de provincie in 1992 heeft uitgewerkt, is een proces gestart dat de organisatie van activiteiten, toerisme en promotie van de Friese cultuur wil samenbrengen. Er werd een stichting opgericht om de uitvoering van het plan te vergemakkelijken: “Kultuer en Toerisme yn

Fryslân” treedt op als bemiddelaar tussen de regionale en lokale autoriteiten, de culturele instellingen en de toerisme- en recreatiesector. Tevens geeft ze technische bijstand aan alle betrokkenen bij de ontwikkeling van culturele toeristische producten.

Met de hulp van LEADER I (150 000 ECU) heeft de stichting met name het project “stedsloazjeminten” gestart. Dat verbouwt verlaten gebouwen van historisch belang in vier van de “elf steden” (zie kader) om tot toeristisch logies. De stichting heeft de gebouwen voor een symbolische prijs van de gemeente kunnen overnemen. Ze coördineert de restauratieplannen en leidt de werken, die zoveel mogelijk door lokale ondernemers worden uitgevoerd. Als de gebouwen gerenoveerd zijn, blijven ze eigendom van de stichting, maar ze worden verhuurd aan privéorganisaties. Deze actie heeft al in drie steden karakteristieke gebouwen weer nut en leven gegeven,

De Elfstedentocht

De Elfstedentocht is zo'n beetje de “Ronde van Frankrijk” van Friesland: een tegelijk sportief en feestelijk evenement dat honderdduizenden toeschouwers en deelnemers trekt... als het plaatsvindt.

Want de Friese Elfstedentocht wordt geschaatst op bevroren kanalen, wat een strenge winter vereist, een zeldzaam verschijnsel de afgelopen jaren: op 4 januari 1997 werd de vijftiende editie van de wedstrijd gehouden, terwijl hij al vanaf 1909 bestaat.

De tocht is een transformatie in een sportieve en ludieke manifestatie van een eeuwenlange manier van leven: vroeger vormden de bevroren kanalen en stromen in de winter een makkelijke vorm van communicatie tussen de Friese dorpen. In onze tijd is de Elfstedentocht een schaatswedstrijd van 200 km, die aanleiding geeft tot allerlei feestelijkheden in de elf “steden” die worden aangedaan.

Die steden zijn in feite Friese gemeentes die een stadsoorkonde hebben. Behalve twee – Sneek, en Leeuwarden, hoofdstad van de provincie – is geen van de elf groter dan 20 000 inwoners en een paar stadjes zijn van zeer bescheiden omvang. Het volledige parcours van de tocht beslaat het zuidwesten en noordoosten van de provincie en correspondeert voor een deel met de grenzen van het LEADER-gebied.

Naast de aard van de activiteit, die sportlui van hoog niveau (300 deelnemers in 1997), schaatsliefhebbers (16 000 inschrijvingen), toeschouwers en sociaal-culturele verenigingen verzamelt, ligt de originaliteit van de tocht

in zijn organisatie. Die moet noodzakelijkerwijs grotendeels worden geïmproviseerd, omdat men meestal pas op het laatste moment weet of de meteorologische omstandigheden het laten doorgaan van de tocht toestaan.

In dat geval moet dus heel snel (in minder dan 48 uur voor de tocht van 1997) een ingewikkeld apparaat worden opgezet om de honderdduizenden bezoekers op te vangen en te vermaken. Die beginnen enkele uren na de bekendmaking via de pers binnen te stromen. Vandaar het belang van een intensieve en spontane mobilisering van de lokale bevolking.

De deelname van de inwoners weet elke keer het wonder weer te verrichten: niet alleen is er nog nooit een zwaar incident voorgevallen, maar elke keer opnieuw transformeert de bijeenkomst zich tot een massaal en goedgehuimd volksfeest.

Het succes en de media-aandacht hebben van de Elfstedentocht een echte toeristische “ambassadeur” voor het noordwesten van Friesland gemaakt: de waterwegen van het circuit worden bevaren door talloze plezierboten en zijn uitgebreid met fiets- en wandelpaden. Ook is er elk jaar weer een groter aanbod van meer of minder geslaagde kopieën van het evenement te zien: zo is er een Elfstedentocht georganiseerd voor rolschaatsers, maar ook voor trekduiven en zelfs voor de Fiat 500!

“Friesland, de Elfstedenstreek” is een pakkende toeristische slogan geworden en het evenement heeft een zeer positieve invloed op het hele LEADER-gebied: na elke Elfstedentocht is er een gevoelige verhoging van het aantal toeristen merkbaar en die toeristen gaan steeds meer naar de dorpen en de plaatsen die relatief ver verwijderd zijn van het parcours. <

■ De terp van Hogebeintum heeft een door LEADER I meegefinancierd ecomuseum gekregen

wat 35 banen heeft opgeleverd.

“Klanten vinden is niet het grootste probleem”, legt Hieke Joustra, coördinator van het project, uit. “Het is veel moeilijker om de aantrekkingskracht van een vakantie hier te completeren door middel van ontdekkingsactiviteiten. Daarom hebben we nu ‘arranzjeminten’ uitgewerkt, een alles omvattend toeristisch product dat overnachting, toegang tot plaatsen, musea, manifestaties, enz. bevat.”

Terpen

De interventie van LEADER kadert in deze strategie en richt zich op de “elf steden” die het gezamenlijke toeristische element van deze streek vormen. Ze bestond eruit om een bepaald aantal cultuurpolen midden in het platteland te herwaarderden. Zo droeg LEADER I bij tot de financiering van de apparatuur van het documentatiecentrum van Hogebeintum, waar de geschiedenis van de terpen wordt uitgelegd. Dat zijn kunstmatige bulten die dienden als laatste bescherming tegen de zee, omdat het land toen nog niet door dijken beschermd werd. LEADER II heeft 92 000 ECU geïnvesteerd in het project “Unia-Stata”: in plaats van hoge kosten te besteden aan de herbouwing van het kasteel dat in de achttiende eeuw volledig werd verwoest, besloot het dorpje Beers een metalen structuur op te richten die de reële vormen en afmetingen van het oorspronkelijke gebouw respecteerde, het “skelet” bij wijze van spreken. De constructie is nu in aanbouw en lijkt op een gigantisch beeldhouwwerk met een pakkend *trompe-l’oeil*-effect. De directe omgeving van de plaats – ook een terp – wordt gerestaureerd en de nieuwe stalen “donjon”, die in de winter van 1997-98 klaar zal zijn, zal de bezoekers een onbeperkt vrij uitzicht op het Friese platteland bieden.

“De intensiteit van het sociale leven en het verenigingsleven van de dorpen is een van de grootste troeven die het Friese platteland bezit om zijn herstructurering te laten slagen”, merkt Jan van Weperen, coördinator van

de LEADER-groep Noordwest- Friesland, op. *“De totale investering van LEADER II die direct gewijd is aan de herwaarderding van het erfgoed, bedraagt meer dan 1 miljoen ECU, maar al deze inspanningen zouden tevergeefs zijn zonder de deelname van al die steunnetwerken, al die cultuur- en sportverenigingen die de rijkdom en de kracht van onze plattelandsgemeentes vormen.”* <

(1) *“Oliver!”*, productie van Lionel Bart.

(2) Het Fries behoort tot de West-Germaanse taalgroep, halverwege tussen het Engels en het Nederlands. Het wordt begrepen door 94%, gesproken door 73% en doorlopend gebruikt door 54% van de inwoners van de provincie Friesland (volgens een onderzoek van 1984). Het Fries wordt, in afwachting van een officiële status, onderwezen op talrijke scholen en is administratief en juridisch erkend op provinciaal niveau. Het is de overheersende communicatietaal in het grootste gedeelte van het Friese platteland.

(3) Geert Mak, *“Hoe God uit Jorwerd verdween”*, 1996, uitgeverij Atlas, Postbus 13, 1000 AA Amsterdam. De titel verwijst naar de waardeveranderingen (vooral de verminderde invloed van de godsdienst) op het Nederlandse platteland.

Oppervlakte van het gebied: 518 km²

Bevolking: 76 880 habitants

LEADER II-financiering: 14 089 900 ECU

EU: 2 612 489 ECU - **Andere overheidsfondsen:** 5 843 772 ECU

Privé: 5 633 640 ECU

LEADER II Friesland

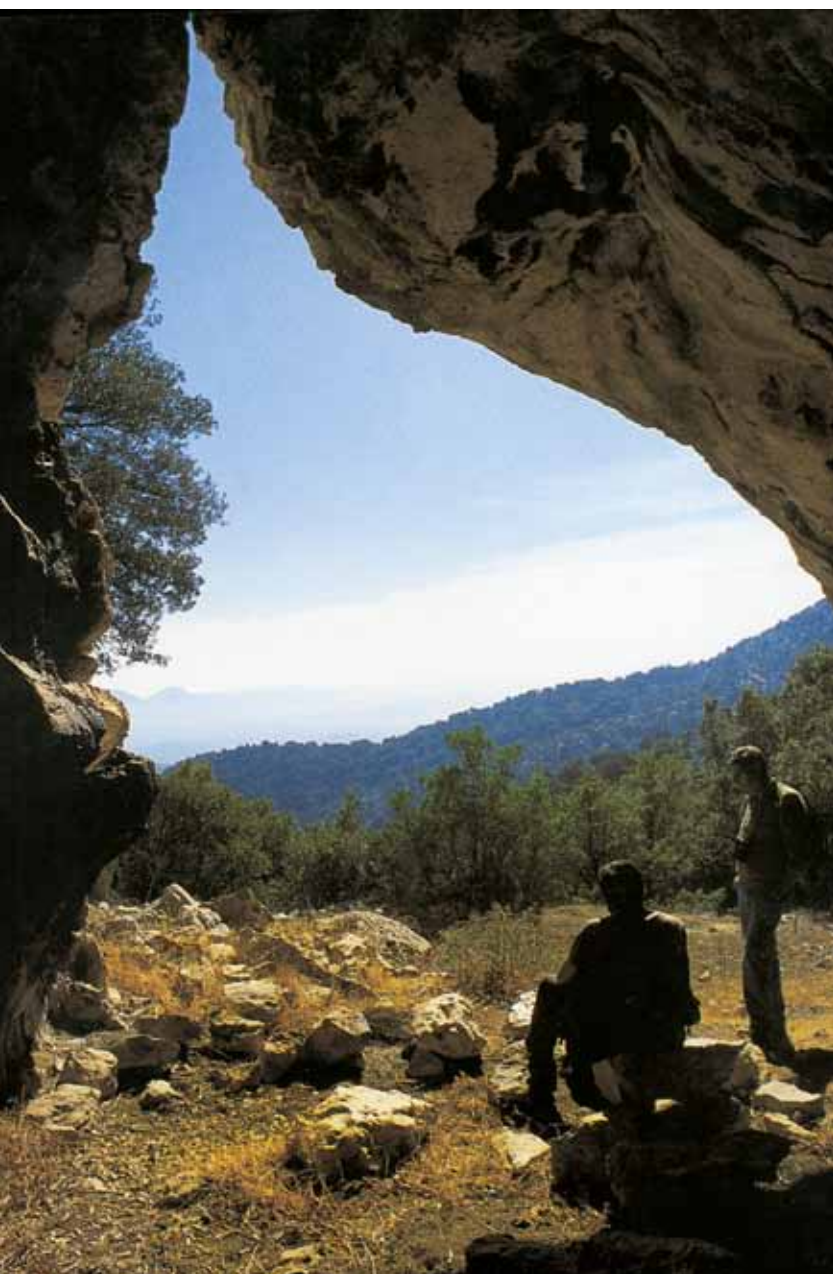
Provinsje Fryslân

Postbus 20120, NL-8900 HM Leeuwarden

Tel: +31 58 292 52 89 – Fax: +31 58 292 56 32

Het erfgoed in het hart van de ontwikkeling van Ba de herovering van h

De ontwikkeling van het toerisme aan de kusten zorgt voor een leegloop van het binnenland van Sardinië. De herwaardering van het natuurlijke, culturele en historische erfgoed van het binnenland zou kunnen bijdragen tot de omkering van deze tendens, door vakantiehouders naar het achterland te trekken en door de kust te voorzien van lokale kwaliteitsproducten. Dat is de strategie van de LEADER-groep Barbagia-Baronie.

Luciano Decandia kan niet genoeg krijgen van het strand van Cinta, vier kilometer wit zand die zich uitstrekt tussen het turquoise water van de Tyrrheense zee en een meer waar honderden roze flamingo's leven. Ertegenover ligt het eiland Tavolara, een enorme grijze blok, een stuk Sardinië dat Rome, in een rechte lijn op 150 zeemijlen afstand, lijkt uit te dagen.

Als architect profiteert Luciano ten volle van de groei van het dorp waartoe het strand behoort, San Teodoro, zijn geboortedorp. *"We hebben 2 500 inwoners in de winter, maar soms 60 000 in augustus en er zijn ongeveer 7 000 villa's gebouwd tijdens de laatste 15 jaar om tegemoet te kunnen komen aan de vraag..."*

Het noordoosten van Sardinië is een populaire bestemming geworden sinds een consortium gesticht door de Aga Khan vanaf 1961 de "Costa Smeralda" in waarde heeft doen stijgen, door een aantal volledig afgewerkte vakantiedorpen van hoog niveau te bouwen. Gelukkig is er hier geen sprake van hoge torens die het landschap bederven: het luxetoerisme houdt niet van beton. Ook de ontwikkeling van het toerisme in dorpen in het zuiden van de "Smaragdkust" heeft het milieu van de kuststreek redelijk gespaard. Bepaalde bewoners houden een oogje in het zeil: Luciano is lid van de raad van bestuur van het Istituto delle Civiltà del Mare (ICIMAR), een vereniging die in 1989 door een dertigtal bewoners werd opgericht en die zich bezighoudt met de duurzame ontwikkeling van San Teodoro en zijn omgeving. Naast publicaties, conferenties en nauwe contacten met de talrijke instellingen voor het onderzoek en het behoud van de eiland- en zeeomgeving, leidt de vereniging (300 leden) de aanleg van een zeenatuurpark, zoals er als zes bestaan in Europa. *"Het project staat op het punt van opstarten"*, bevestigt Salvatore Brandanu, voorzitter van ICIMAR, *"met dank aan LEADER"*. Het communautaire Initiatief heeft 223 000 ECU bijgedragen aan de bouw van een "Zeemuseum" aan het begin van het strand, dat vanaf nu dienst zal doen als "Zeeparkhuis".

"Dit is het laatste project dat we in het kader van LEADER I hebben verwezenlijkt", vertelt Gino Dau, directeur van de lokale actiegroep. *"Het was oorspronkelijk niet geprogrammeerd, maar de devaluatie van de lire in 1995 ver-*

Barbagia-Barbonie (Sardinië, Italië):

het binnenland

hoogde de waarde van de schenking in ECU, zodat we een overschot van 447 miljoen lire hadden. Toen hebben we aan verschillende gemeentes () gevraagd een actie voor te stellen die snel uitvoerbaar was. San Teodoro had een afgewerkt project: het oprichten van een 'Centrum voor het zeeleven', bestaande uit een museum, een bibliotheek, een amfitheater, vergaderzalen en een aquarium." Er werd tussen mei en oktober 1996 een groot modern gebouw in de vorm van een prisma gebouwd. Dat behoort toe aan de gemeente, maar het beheer ligt in handen van ICIMAR. De bouw van het aquarium is begonnen in oktober 1997 en kadert in LEADER II.*

Reistoerisme

Dit complex is de tweede collectieve infrastructuur van belang die LEADER in San Teodoro heeft gefinancierd: in 1994 droeg het communautaire Initiatief bij tot de installatie van een toerismebureau in een oud gebouw in het centrum van het dorp. Dat bureau doet tevens dienst als expositieruimte, verkooppunt voor producten uit het gehele LEADER-gebied en lokaal bijkantoor voor de LAG. Als enige kustgemeente van het LEADER II-gebied is San Teodoro enigszins het bruggehoofd van heel Barbagia. Dit "Barbarenland", zo genoemd door de Romeinen die er nooit in zijn geslaagd om de streek echt te controleren, is een zeer heterogeen gebied, dat men in drie deelverzamelingen kan opdelen: de kust, die in expansie is; een heuvelachtig tussengebied waarvan de bevolking stabiel blijft, omdat de beroepsbevolking elke dag naar de kust reist; ten slotte een bergachtig gebied (gemiddelde hoogte 1 000 m) dat voortdurend ontvolkt, ten voordele van de kust.

Voorzitter Giosué Ligios beschrijft de strategie van de LAG als volgt: *"In termen van het creëren van een infrastructuur geven we de voorrang aan het berggebied, waar een interventie dringend is, maar de drie gehelen moeten hier allemaal profijt van hebben: de kuststreek vormt een bassin van potentiële bezoekers voor het achterland. Dat is op zijn beurt een leverancier van allerlei soorten lokale producten voor de kust. Daar ligt het 'echte' Sardinië, met zijn landschappen, zijn historische overblijfselen, zijn tradities, zijn specifieke kennis. Door dit erfgoed te benutten, hopen we het reistoerisme te ontwikkelen en nieuwe activiteiten te creëren voor de meest afgelegen dorpen."*

Met een bevolking die in minder dan twintig jaar gedaald is van 900 naar 300 inwoners, wordt Osidda beschouwd als een van de meest bedreigde dorpen in het LEADER-gebied. De afgelegenheid en de emigratie zijn het meest verantwoordelijk voor deze achteruitgang, maar ze hebben er tegelijkertijd voor gezorgd dat het dorp is ontkomen aan de betonmolen: Osidda heeft een zekere architectonische harmonie behouden, een troef die de lokale actie-

Kwaliteitsproducten uit de bergen

groep kan kapitaliseren. Dankzij LEADER, dat 75% van de kosten van de operatie (250 000 ECU) op zich heeft genomen, konden dertien karakteristieke, maar verwaarloosde gebouwen in het centrum van het dorp volledig worden gerestaureerd. Naast de 60 nieuwe bedden, heeft het geheel ook een restaurant, een tentoonstellingsruimte en een verkooppunt voor lokale producten. Negen eigenaars hebben samen een coöperatie gevormd, die instaat voor het beheer en de promotie van hun logies. Ze hebben tevens deelgenomen aan de Internationale toerismebeurs van Milaan. De eerste toeristen zijn tijdens de zomer van 1997 gekomen, maar er bleek dat er nog een grote opgave te wachten stond: de animatie van het verblijf. Nu heeft men ruiter- en autoroutes aangelegd, die vanaf het dorp bepaalde natuurlijke en historische plaatsen aandoen.

Nuraghi

Het archeologisch erfgoed is een grote troef voor Barbagia: Sardinië is de streek van de "nuraghi", bouwwerken uit de bronstijd in de vorm van een afgeknotten kegel, bestaande uit rechthoekige stenen die zonder mortel op elkaar gestapeld zijn. Er zijn ongeveer 7 000 nuraghi geïnventariseerd op het eiland en er is vooral een grote dichtheid in het LEADER-gebied, waarin ook de "reuzengraven", grote grafnuraghi, te vinden zijn. Niet ver van Osidda zijn onlangs belangrijke overblijfselen van de oudste nuraghi (2000 jaar v. Chr.) in orde gebracht: Su Romanzesu is een uitgestrekt dorp dat rond een heilige put is gebouwd en geflankeerd wordt door terrassen van verschillende niveaus. De lokale actiegroep was zich bewust van de waarde van deze totaal onbenutte plaats en besloot in 1994 tot een herwaardering, door er in eerste instantie een ontvangstpunt te vestigen. Na een lang en geduldig proces om de eigenaars van de betrokken terreinen te overtuigen, vond de LAG uiteindelijk twee projectleiders: Arcangelo Demurtas, veearts en rundveeteler, en zijn vrouw, Meloni Fellucia, onderwijzeres.

De uitwerking van het project is een goede illustratie van het belang dat de LEADER-groep aan het erfgoed en

— de historische continuïteit hecht: in plaats van zich tevreden te stellen met een licht, modern gebouw, werd gekozen voor een traditionele Sardische hoeve in graniet. Het resultaat is zeer frappant: de verschillende gebouwen van het Nuraghicentrum van Su Romanzesu zijn gebouwd tussen september 1995 en februari 1996, maar ze lijken wel honderd jaar oud. Ze geven met name onderdak aan een café-restaurant, een amfitheater met pedagogische doeleinden en een klein museum over het plattelandleven waarin allerlei gereedschappen en ambachtelijke voorwerpen zijn te zien, die de bewoners uit de buurt hebben gegeven of uitgeleend. Het Centrum is operationeel sinds januari 1997 en heeft sindsdien in tien maanden al 3 000 bezoekers ontvangen. *“Zonder de hulp van LEADER, dat 220 000 ECU oftewel 60% van de investeringskosten heeft bijgedragen, hadden we de sprong nooit gewaagd”, erkent Arcangelo. “Drie dingen hebben ons overtuigd: onze vijf kinderen kunnen hier hun kost verdienen; we konden hun belevingswereld vergroten door allerlei soorten bezoekers te ontvangen; en zo konden we bijdragen tot de economische ontwikkeling van ons dorp... Wat de tweede reden betreft, zijn we goed begonnen: met Pasen hebben we bezoek gehad van Eric Clapton, die naar Sardinië was gekomen om een plaat op te nemen met de ‘Tenores di Bitti!’”*

Terra Pintada

Met zijn 3 838 inwoners is Bitti het grootste dorp uit de streek. Ook in deze gemeente heeft LEADER bijgedragen aan de financiering van verschillende projecten voor de herwaardering van het erfgoed. Naast een redelijk groot museum over het plattelandleven (een tiental zalen met een weergave van traditionele interieurs), heeft de LAG ervoor gezorgd dat drie jonge pottenbakkers hun intrek konden nemen in een oude molen die sinds 1982 leegstond. Daar werden het verleden en het heden met smaak verenigd: de potten van het bedrijfje “Terra Pintada” zijn een zorgvuldige verzoening van traditie en moderniteit en de oude uitrustingen van de molen zijn omgebouwd tot presentatiemeubels en andere voorzieningen, zodat het boetiek-atelier een postmoderne atmosfeer uitstraalt. *“We hebben een beetje gesmokkeld met de traditie”, grapt Giulia Carzedda, een van de drie vennoten van Terra Pintada. “Pottenbakken is een veel voorkomende activiteit in de meeste dorpen van Barbagia, maar niet in Bitti. Toen we de molen al hadden, wilden we er eerst een hotel in maken. We hebben contact gezocht met de LEADER-groep om mogelijke hulp te onderzoeken. Het bleek al heel snel dat het beter was het project in de richting van deze activiteit om te buigen, omdat die beter overeenstemt met de plaats en onze doelstellingen en vaardigheden: twee van ons hebben een kunstdiploma en pottenbakken is voor ons alle drie een passie.”* LEADER heeft 50 000 ECU bijgedragen aan de renovatie van het gebouw, de aankoop van een krachtige elektrische oven en de realisatie van promotiemateriaal.

Het jonge bedrijfje is nog erg fragiel, zoals andere gesteunde initiatieven in Barbagia-Baronie: *“Onze klantenkring is nog steeds zeer lokaal, er komen nog niet voldoende toeristen, we moeten gaan verkopen aan de kust en op het continent...”*, zoals verschillende van de ondervraagde ondernemers het stelden.

Banden

Gino Dau geeft een samenvatting van het geleverde werk, maar ook van de inspanningen die ze nog voor de boeg hebben: *“We beschikken op dit moment over een interessant aanbod in termen van infrastructuur, logies, ambachtelijke producten, enz. We hebben de vaardigheden van de betrokkenen vergroot of versterkt door een groot deel van ons budget – 270 000 ECU, van LEADER I en LEADER II samen – aan opleidingen te besteden. Met de steun van de gemeentes en bepaalde overheidsorganen voor promotie, zoals “Pro-Loco” (toerisme) en ISOLA (Sardisch instituut voor ambachtelijk werk), hebben we een infrastructuur voor de promotie en de commercialisering van producten uit de bergen opgezet: verkooppunten, oprichting van een consortium van 22 toerismebureaus, publicatie en verspreiding van promotiemateriaal, excursies vanuit San Teodoro en Nuoro... Maar we moeten nog veel inspanningen doen om ‘het binnenland te heroveren’, de stroom van toeristen vanaf de kust te vergroten en het achterland economisch te ‘irrigeren’.”*

Als “versterking van LEADER I”, in de woorden van de LAG-verantwoordelijken, legt LEADER II het accent meer op de *banden* tussen de verwezenlijkte of lopende acties: het opzetten van thematische routes die plaatsen van toeristisch belang verenigen, logies en bezoeken aan hoeveproducenten (kazen, “carasaubrood”, geneeskrachtige planten, enz.), is meer dan ooit een prioriteit. In dat opzicht wil de LAG Barbagia-Baronie ook intensiever deelnemen aan het LEADER-netwerk, om te profiteren van de kennis van andere lokale groepen op dat specifieke gebied: *“Sarden zijn voorzichtige en discrete mensen”, merkt Giosué Ligios op. “We moesten eerst, alleen, kalm onze eigen weg hier volgen, om onze medeburgers te overtuigen van de gegrondheid van ons initiatief. Gesterkt door onze verwezenlijkingen zijn we nu klaar om onze ervaring mee te delen en te verrijken.”* <

(*) Het LEADER-gebied bestaat uit vijftien gemeentes. Met LEADER II is het opgedeeld in twee eenheden. Het reële gebied Barbagia-Baronie telt zeven gemeentes, die allemaal in het binnenland liggen, met uitzondering van San Teodoro.

Oppervlakte van het gebied: 779 km²
Bevolking: 14 092 inhabitants
LEADER II-financiering: 2 595 000 ECU
EU en andere overheidsfondsen: 2 183 000 ECU
Privé: 412 000 ECU

GAL Barbagia-Baronie
Via Brigata Sassari 55
I-08100 Nuoro (NU)
Tel: +39 784 39 477 – Fax: +39 784 39 476

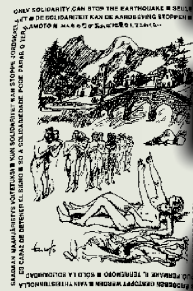
Italië: solidariteit met de slachtoffers van de aardbevingen

De vereniging van Italiaanse LAG's, Assoleader, heeft een oproep gedaan aan alle Europese LEADER-groepen om de slachtoffers van de aardbevingen te helpen en bij te dragen tot de heropbouw van de getroffen gebieden (vooral in Umbria en Marche). Er wordt een T-shirt verkocht dat ontworpen is door Dario Fo, winnaar van de Nobelprijs voor de literatuur, waarop in de elf officiële talen van de Unie de volgende uitspraak staat: "De solidariteit kan aardbeving stoppen". De T-shirts kunnen worden aangepast aan de gebieden, evenementen, enz. waarvoor ze worden verkocht. Ze kunnen dienen ter ondersteuning van lokale campagnes in de pers, op radio en op televisie. De geworven fondsen zullen worden overgemaakt aan het

Comité voor Solidariteit (Comitato per una Cultura di Solidarietà, Via Pian della Genna 4/g, Perugia, Italia). Er werd een mondiale campagne gestart, maar de lokale verbanden die worden gevormd door de LEADER-groepen zijn essentieel om de steun en de solidariteit van het gehele Europese platteland te verkrijgen.

Contact: Maurizio Giannini, Assoleader,
Via dei Gigli d'Oro 21, I-00186 Roma.

Tel: +39 6 68 32 565; fax: +39 6 68 96 248;
e-mail: assoleader@assoleader.it;
web: www.solidarit.it.

Het T-shirt voor solidariteit dat door Dario Fo werd ontworpen.

Spanje en Frankrijk: operationele nationale eenheden

Sinds januari 1998 zijn er twee nieuwe nationale LEADER-eenheden actief:

- > in Spanje werd de leiding van het LEADER-netwerk in december 1997 overgedragen aan het overheidsbedrijf TRAGSATEC dat in nauwe samenwerking werkt met het Ministerie van Landbouw.

Contact: Javier Urbiola, TRAGSATEC, C/Ventura Rodríguez 7, E-28008 Madrid. Tel: +34 1 396 35 12;
fax: +34 1 396 37 05; e-mail: etp@tragsatec.es

- > In Frankrijk werd de nationale leiding van het LEADER-netwerk overgedragen aan een groepering die wordt gecoördineerd door

het studiebureau BDPA (dochteronderneming van de groep Caisse des Dépôts), dat samenwerkt met een maatschappij voor regionale ruimtelijke ordening (SOMIVAL) en een nationale vereniging voor plattelandsontwikkeling (ANDAFAR). Verder blijft de verzameling en verwerking van gegevens over LEADER in Frankrijk in handen van CNASEA, een openbare instelling die onder het Ministerie van Landbouw valt.

Contact: Pascal Roumeguère, coördinator, Unité d'animation LEADER, BDPA, 27 rue Louis-Vicat, F-75738 Paris CEDEX 15. Tel: +33 1 46 48 58 34; fax: +33 1 46 38 34 82;
e-mail: bdpa@bdpa.fr

LEADER-seminars

Het Europees Observatorium LEADER organiseert vanaf nu tot oktober 1998 een reeks seminars. Alle bijeenkomsten vinden plaats in een gebied waarvan de LAG over belangrijke ervaring inzake het behandelde thema beschikt. De programma's, talen en plaatsen zijn 2 maanden voor de datum van de activiteit bekend (**Contact: Europees Observatorium LEADER, eenheid "Organisatie"**).

- > **"Voor een duurzame ontwikkeling: de keuze voor herbruikbare energie"**

Datum: 27-31 mei 1998. Talen: Zweeds, Engels, Spaans.
Plaats: LAG Norra Bohuslän (Vaesterverige, Zweden).

LEADER II-publicaties (herinnering)

- > Klapper **"Communautaire acties en plattelandsontwikkeling"**
(Prijs: 1 800 BF incl. / ongeveer 45 ECU).
- > Klapper **"Innoverende acties in plattelandsontwikkeling"**
(Prijs: 1 800 BF incl. / ong. 45 ECU).
- > **"Het toeristisch potentieel van een gebied evalueren"**
(methodologische handleiding).
(Prijs: 300 BF incl. / ong. 7,5 ECU)
- > **"Transnationale samenwerking tussen plattelandsgebieden"**
(methodologische handleiding).
(Prijs: 300 BEF incl. / ongeveer 7,5 ECU).

- > **"Veranderingen in werk en nieuwe technologieën"**
Datum: 17-21 juni 1998. Talen: Engels, Spaans, Frans.
Plaats: LAG Western Isles, Skye & Lochalsh (Schotland, Verenigd Koninkrijk).
- > **"Een antwoord bieden op uitsluiting in plattelandsgebieden"**
Datum: 30 september – 4 oktober 1998. Talen: Engels, Frans, Italiaans. Plaats: LAG South Mayo (Ierland).

- > **"De gemeenschappelijke organisatie van een sector voor de lokale exploitatie van landbouwproducten: het voorbeeld van de transformatie in de kaassector"**
(Innovatie op het platteland" – Cahier n°1).
(Prijs: 300 BF incl. / ongeveer 7,5 ECU per document).
- > **"Lokale samenwerking organiseren"** ("Innovatie op het platteland" – Cahier n°2).
(Prijs: 300 BEF incl. / ongeveer 7,5 ECU).
- > **"Innovatie en plattelandsontwikkeling"** (Dossier van het Observatorium).
(Prijs: 300 BEF incl. / ongeveer 7,5 ECU).
- > **LEADER II-kaart**
(Prijs: 700 BEF incl. / ongeveer 18 ECU; tweede exemplaar naar hetzelfde adres: 200 BEF incl. / ongeveer 5 ECU).

INLICHTINGEN:

EUROPEES
OBSERVATORIUM LEADER
Sint-Pieterssteenweg 260
B-1040 Brussel
Tel: +32.2.736 49 60
Fax: +32.2.736 04 34

E-Mail:
leader@aaidl.be

World Wide Web:
<http://www.rural-europe.aaidl.be>

**"Rural Europe":
LEADER on-line in 6 talen**
Publicaties als het LEADER Magazine, INFO-LEADER, de technische dossiers, enz., het activiteitenprogramma, de bijgewerkte lijst van de erkende LEADER-begunstigden en verschillende databanken kunnen on-line op Internet worden geraadpleegd in 6 talen (Frans, Engels, Duits, Spaans, Italiaans en Portugees). Bovendien zijn er allerlei forums geopend.

Naam: LEADER

("Liaison entre Actions de Développement de l'Economie Rurale")

Soort programma: Initiatief van de Europese Unie

Betrokken gebieden: regio's onder Doelstelling 1 (met ontwikkelingsachterstand), regio's onder Doelstelling 5b (kwetsbare plattelandsgebieden) en regio's onder Doelstelling 6 (noordelijke gebieden met een zeer lage bevolkingsdichtheid) van de Europese Unie. 10% van het budget voor 5b-regio's mag echter toegekend worden aan aangrenzende regio's die niet in aanmerking komen.

Doel: LEADER II is in het verlengde van LEADER I (1991-1994) gericht op:

- > het aanmoedigen van lokale ontwikkelingsinitiatieven die tot voorbeeld kunnen dienen;
- > het geven van ondersteuning aan vernieuwende, overtuigende en overdraagbare campagnes die tonen welke nieuwe wegen de plattelandsonwikkeling kan inslaan;
- > uitbreiding van de uitwisseling van ervaringen en de kennisoverdracht;
- > het steunen van internationale samenwerkingsprojecten afkomstig van de lokale betrokkenen, die uitdrukking geven aan hun solidariteit.

Begunstigden: LEADER II geeft financiële steun aan twee categorieën begunstigden:

- > in de eerste plaats aan de "lokale actiegroepen" bestaande uit overheids- en privévertegenwoordigers, die samen een strategie en innovatieve maatregelen opzetten voor de lokale ontwikkeling van een plattelandsgebied (minder dan 100 000 inwoners);
- > voor het overige aan gezamenlijke overheids- of privébetrokkenen uit het landelijk milieu (lokale verbanden, advieskamers, coöperaties, verenigingen, enz.), op voorwaarde dat het doel van hun actie past binnen de lokale ontwikkeling van hun gebied.

Soorten maatregelen: verwerving van vaardigheden op het gebied van plattelandsonwikkeling, programma's voor vernieuwing op het platteland (beroepsopleidingen, plattelandstoerisme, steun aan kleine ondernemingen, opwaardering van de land- en bosbouwproductie en van de lokale visvangst, verbetering van het milieu en de leefomgeving, enz.) en internationale samenwerking.

De verschillende onderdelen van LEADER II zijn verbonden door een "Europees netwerk voor plattelandsonwikkeling" dat een brede verspreiding (seminars, uitwisselingen, publicaties) van de innovatieve acties voor het platteland mogelijk maakt en de internationale samenwerking vereenvoudigt. Dit netwerk wordt geleid door het "Europees LEADER-Observatorium".

Duur van het programma: 6 jaar (1994-1999)

Bedrag van de EU-steun: ongeveer 1 755 miljoen ECU (waarvan meer dan 1 000 miljoen voor de regio's onder Doelstelling 1) uit de drie Structuurfondsen.

**Europees
Observatorium LEADER**

**Europese Commissie
DG VI Landbouw**

LEADER magazine is het kwartaalblad van het programma voor plattelandsonwikkeling LEADER II. **LEADER II** ("Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale") is een EU-Initiatief dat uitgaat van de Europese Commissie en dat wordt gecoördineerd door het Directoraat-Generaal voor de Landbouw (eenheid VI-F.1.1). De inhoud van LEADER Magazine drukt niet noodzakelijkerwijs de mening van de instellingen van de Europese Unie uit. **Redactieleiding:** A.E.I.D.L./Europees Observatorium LEADER - **Verantwoordelijke uitgever:** William Van Dingenen, A.E.I.D.L., Sint-Pieterssteenweg 260, B-1040 Brussel - **Samenstelling:** Jean-Luc Janot - **Werken mee aan dit nummer:** Yves Champetier, Michael Dower, Francisco Dominguez, Monique Le Clézio, Emmanouil Yalitis - **Omslagfoto:** ZEFA - © Benelux Press BVBA - **Productiecoördinatie:** Christine Charlier - **Lay-out:** Kaligram - Gedrukt in België op chloorvrij papier - **LEADER magazine** verschijnt in de elf talen van de Europese Unie in een oplage van 30 000 exemplaren. **Inlichtingen:** LEADER magazine, A.E.I.D.L., Sint-Pieterssteenweg 260, B-1040 Brussel - Tel: +32 2 736 49 60 - Fax: +32 2 736 04 34 - E-mail: leader@aeidl.be - WWW: <http://www.rural-europe.aeidl.be>